

მხი უნიკონაფილი

განყენებული უინაარსის სახელთა ჴარმონიკასთან დაკავშირებული ჴოზი საკითხისათვის თანამედროვე კართულში

თანამედროვე კართულში განიყოფა განყენებული უინაარსის სიტყვები, რომელთაც აბსტრაქტული სახელები ეწოდებათ¹. ამ სემანტიკურ ჴგუფში, ჩვეულებრივ, აერთიანებენ სახელებისაგან, უმინისართებისაგან, ნაწილაკებისა და შორისდებულებისაგან -ება, -ობა და სი—ე აფიქსებით ნაწარმოებ სახელებს.

სემანტიკურად და ფუნქციურად ამ ჴგუფის სიტყვათა იდენტური არის განყენებული უინაარსის ნაწინარი სახელებიც — მასდარები. ფორმა ამ ორივე ჴგუფის სახელებს მსგავსი აქვთ. მართლაც, ერთი შეხედვით შენება, თბობა, სიკეთე, ბოროტება, კაცობა, სითეთრ ერთეულების შეპირისპირება სინქრონულ დონეზე შენ-, თბ-, კეთ-, ბოროტ-, კაც-, თეთრ- ფუძეებსა და -ება, -ობა, და სი—ე მაწარმოებლებს გამოგვაყოფინებს. სამეცნიერო ლიტერატურაშიც აღიარებულია, რომ ეს აფიქსები საერთო მაწარმოებლება მასდარისა და აბსტრაქტული სახელებისა და ისინი მასდარისაგან მომდინარეობენ აბსტრაქტულ სახელებში.

მაგრამ განყენებული უინაარსის სახელების პარადიგმატული მიმართებების განხილვის საფუძველზე მასალობრივად იდენტურ აფიქსებს -ება'ს და -ობა'ს სხვადასხვაგვარი კვალიფიკაცია ეძლევა. შდრ.:

ა-შენ-ებ-ს, ა-შენ-ა — შენ-ებ-ა და	ბოროტ-ი — ბოროტ-ება
ა-თბ-ობ-ს, ა-თბ-ო — თბ-ობ-ა	კაც-ი — კაც-ობა.

1 ა. შანიძე, კართული გრამატიკის საფუძვლები, I, თბილისი, 1953, გვ. 131—133; არ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება კართულურ ენებში, თბ., 1942, გვ. 217—238; ა. მარტიროსოვი, აბსტრაქტულ სახელთა წარმოება და საწარმოებელ აფიქსთა შედგენილობა ძველ კართულში: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, IX—X, თბ., 1958, გვ. 121—125.

შეპირისპირება ცხადყოფს, რომ -ებ და -ობ სუფიქსები ზმნის პირიანი ფორმების კუთვნილებათაა. ქართულში დრო-კილოთა I ჯგუფის ზმნათა პირიან ფორმებში -ებ და -ობ თემის ნიშანთა გარდა ფუძის მაწარმოებელ სუფიქსებად გვევლინება -ავ, -ამ, -ემ, -ევ, -ოვ, -ევ და ა. შ². ამგვარი ზმნების უპირო ფორმების დაბოლოებებიც შესაბამისად არის: -(ა)ვ-ა, -(ა)მ-ა, -ემ-ა, -ევ-ა, -ოვ-ა, -ევ-ა და ა. შ. მაშასადამე, ქართულში -ებ და -ობ სუფიქსები პირიანი ზმნის საყრდენი ფუძის მაწარმოებელი მორფემების -ავ, -ევ, -ამ, -ემ... რიგში დგანან და მასდარშიც მათგან მომდინარეობენ, საკუთრივ მასდარის მაწარმოებელი კი არის -ა³.

საზოგადოდ ქართულში ზმნის პირიან ფორმათა წარმოების მრავალგვარი ყალიბი გვაქვს, მაგრამ ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფებს ქმნიან ზემოთ ჩამოთვლილ სუფიქსთაგან -ებ, -ობ, -ავ და -ევ მაწარმოებლიანი ფუძეები; შესაბამისად მრავალრიცხოვანია -ებ-ა, -ობ-ა, -ავ-ა და -ევ-ა-დაბოლოებიანი მასდარები როგორც ძველ, ისე თანამედროვე ქართულში. ხოლო აბსტრაქტულ სახელთა საწარმოებელ საშუალებად ძველ ქართულს გამოუყენებია მასდართა ყველაზე გავრცელებული დაბოლოება -ება (||-ობა). სი—ე საერთო მაწარმოებელია ორივე ჯგუფის სახელებში⁴. მასალობრივად იდენტურმა საწარმოებელმა მორფემამ შეაპირობა მასდართა და აბსტრაქტულ სახელთა სემანტიკური და ფუნქციური მსგავსება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეულია აწმყოც -ებ და -ობ სუფიქსების ისტორიული მიმართების საკითხები: -ობ წარმომავლობით -ებ სუფიქსის ფონეტიკურად შეპირობებული პოზიციური ვარიანტია: -ვებ→-ობ⁵. ეს სვამს საკითხს -ება'სა და -ობა'ს მიმართებისას აბსტრაქტულ სახელებშიც.

ნათქვამი ცხადყოფს, რომ აბსტრაქტულ და ნაზნარ სახელთა წარმოება მარტივ სურათს არ ქმნის: ერთი მხრივ, აშკარაა მათი მსგავსე-

² ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 397—416; ა. რ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება: ქეგლ, I, თბ., 1950, გვ. 062.

³ ა. რ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, გვ. 231.

⁴ ა. რ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 235—238.

⁵ G. Deeters. Das kharthwelische Verbum. Leipzig, 1930, გვ. 218, 126, 231; ა. რ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება: ქეგლ, I, გვ. 062; თ. ვამყრელიძე, ვ. მაქავარიძე, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965, გვ. 43—45, 274; ბ. ჯორბენაძე, ფორმანტთა სემანტიკური ინფორმაციულობის საკითხისათვის ქართულში: ნარკვევები იბერულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან, თბ., 1980, გვ. 78—91.

ბა, ხოლო, მეორე მხრით, ხელშესახებია მათ შორის სხვაობაც. ამიტომ კანონზომიერი იქნება, თუ განყენებული შინაარსის სახელების კლასში გამოვყოფთ ორ ჯგუფს: 1. აბსტრაქტული სახელებისა და 2. ნაზმნარი სახელების ჯგუფებს. ამგვარი კლასიფიკაცია იძლევა შესაძლებლობას, ზოგი საკითხის ანალიზისას წარმოჩინდეს მათ შორის არსებული მსგავსება-განსხვავებანი.

განყენებული შინაარსის სახელების სემანტიკური განსაზღვრა სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარია. ა. შანიძე ამ ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფის სიტყვებს „აბსტრაქტულ ცნებათა აღმნიშვნელ სახელებს“ უწოდებს⁶. ა. მარტიროსოვიც აღნიშნავს: „განყენებული სახელი აბსტრაქტულ ცნებებს გამოხატავს, მასდარი კი, როგორც განყენებული ნაზმნარი სახელი, აღნიშნავს მოქმედება-მდგომარეობის ზოგად პროცესს პირისა, დროისა და უღვლილების სხვა კონკრეტულ კატეგორიათაგან განყენებულად“⁷ სხვაგვარადაა განმარტებული ეს სახელები ბ. ფოჩხუას შრომაში: „ცალკე სემანტიკურ ჯგუფს ქმნიან ის სიტყვები, რომლებიც თვისებას გადმოსცემენ განყენებულად (ე. ი. მისგან დამოუკიდებლად, რისი თვისებაცაა)... ამხანაგობა განყენებულად წარმოგვიდგენს იმ თვისებას, რომელიც ამხანაგი სიტყვის მნიშვნელობაში არის წარმოდგენილი“⁸.

პირველი განმარტების მიხედვით, განყენებული შინაარსის სახელი საგან-ცნების აღმნიშვნელია, ხოლო, მეორე თვალსაზრისით, განყენებული სიტყვები თვისებებს გადმოსცემენ მისგან დამოუკიდებლად, რისი თვისებაცაა. საკითხი ისმის, რა მიმართებაა, ერთი მხრივ, საგან-აღსანიშნისა, აღმნიშვნელ სიტყვასა და, მეორე მხრივ, ნაწარმოებ სიტყვას შორის. რას აღნიშნავს სემანტიკურად **კაცობა**, **ამხანაგობა**, **ბედნიერება**, **სიწითლე**: სიტყვების — **კაცი**, **ამხანაგი**, **ბედნიერი**, **წითელი** — საგნობრივ მნიშვნელობას განაზოგადებს თუ მათს თვისებას წარმოაჩენს.

განყენებული შინაარსის სახელთა სემანტიკური ნიუანსების გამოსავლინებლად გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს მათს სინტაგმატურ მიმართებებს. სახელდობრ, ქართულში ყოველი სახელი შეიძლება გამოდიოდეს მსაზღვრელის ფუნქციით, აბსტრაქტული სახელი კი ძალიან იშვიათად (ისიც მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გასუბ-სტიანტივებულია, მაგ.: სამების ტაძარი, ბზობის კვირა) გვევლინება

6 ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 131.

7 ა. მარტიროსოვი, აბსტრაქტულ სახელთა წარმოება..., გვ. 126.

8 ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974, გვ. 137.

ატრიბუტივის როლში. ჩვეულებრივ, წინადადებაში ის მხოლოდ ზმნურ შესიტყვებაში შედის. განყენებული შინაარსის სახელების სინტაგმატურ მიმართებებში უკუფენილი ჩანს მათი ძირეული მნიშვნელობა, საგნები, მოვლენები, თვისებები და მოქმედება-მდგომარეობა გამოხატოს ცნებებით, უფრო განზოგადებულად, განყენებულად, ვიდრე ეს შესაძლებელია მათივე შესაბამისი ძირეული მორფემებით.

ამგვარ ინტერპრეტაციას ამაგრებს ისიც, რომ აბსტრაქტულ სახელებს მრავლობითი არ ეწარმოება: მრავლობითობა გულისხმობს მრავალ კონკრეტულში განხორციელებულ ერთ, აბსტრაქტიზებულ ზოგადს. ხოლო აბსტრაქტული სახელი არის ზოგადის, განყენებულის, ცნებითი შინაარსის ნომინაცია, რაც თავისთავად გამორიცხავს სიმრავლეს.

განყენებული შინაარსის სახელების ფორმობრივი ანალიზისას ისმის, ერთი მხრით, ძირეული მორფემების, მაწარმოებელი აფიქსების ნაწილებისა და, მეორე მხრით, წარმოების პროცესით შეპირობებული ფონეტიკური ცვლილებების საკითხები.

განყენებული შინაარსის სახელების საყრდენი ფუძე სხვადასხვანაირია: სახელი ბრუნებადია, ზმნა — უღლებადი, სხვა მეტყველების ნაწილები ფორმაუცვლელი სიტყვებია; ხოლო მათგან ნაწარმოები აბსტრაქტიზებული სახელები არის ფორმაცვალებადი, ბრუნებადი სიტყვები.

საანალიზო სიტყვათა მაწარმოებელი აფიქსები **ა** და **ე** ხმოვნით ბოლოვდება. ამგვარფუძიანი საზოგადო სახელი ქართულში ფუძეკვეცადია; განყენებული შინაარსის სახელებიც თანამედროვე ქართულში ყველა ფუძეკვეცადია.

როგორც აღვნიშნეთ, განყენებული შინაარსის სახელების საწარმოებელი აფიქსები სამგვარია. უპირველეს ყოვლისა, გასარკვევია, თანამედროვე ქართულში რა სიხშირით იხმარება თითოეული აფიქსი და როგორია მათი განაწილების სფერო.

ა. მარტიროსოვი დაწვრილებით განიხილავს აბსტრაქტულ სახელთა წარმოების საკითხს ძველ ქართულში, შემდეგ ძველი ქართულის ვითარებას აღარებს ახლისას და ასკვნის: 1. აბსტრაქტულ სახელთა წარმოების ტიპებს შორის... მტკიცე ზღვარი არ არის, ეს აფიქსები ერთნაირად აწარმოებენ აბსტრაქტულ სახელებს ზედსართავთაგან, არსებით სახელთაგან, ასევე ვნებითი და საშუალი გვარის მიმღობათაგან. 2. ხშირია შემთხვევები; როცა ერთისა და იმავე ფუძისაგან პარალელურად წარმოქმნილია აბსტრაქტული სახელები **-ება** და **-ობა** სუფიქსებით. 3. ძველ ქართულში უფრო პროდუქტიული იყო **-ება**

ტივის წარმოება, ახალში კი, პირიქით, იგრძნობა -ობა სუფიქსის გაბატონების ტენდენცია⁹.

ხოლო პრეფიქს-სუფიქსური წარმოების შესახებ არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს: „სი-მცნ-ე, სი-ველოვნ-ე, სი-ბოროტ-ე... ახალ ქართული-სათვის უცხოა: მათი ადგილი დაიჭირა მხნე-ობ-ა, ხელოვნ-ებ-ა||ხელოვნ-ებ-ა, ბოროტ-ებ-ა-ნი: პრეფიქს-სუფიქსიანი წარმოება შეცვალა ოდენ-სუფიქსიანმა წარმოებამ“¹⁰.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, როგორც უკვე ვთქვით, უამრავი განყენებული შინაარსის სახელია. კერძოდ, ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში¹¹ შეტანილია სი—ე, -ება და -ობა აფიქსებიანი 5500-მდე სახელი. ნაზმნარ და აბსტრაქტულ სახელებში ძირეულ მორფემათა მიხედვით ამ სუფიქსთა განაწილება ამგვარია:

1. სი—ე მორფემას უძველესი აფიქსების რიგში აყენებენ. ის ნაზმნარი და აბსტრაქტული სახელების საზიარო მაწარმოებლადაა მიჩნეული¹².

თანამედროვე ქართულში განყენებული შინაარსის სახელთა სი-ნონიმურ მაწარმოებელთაგან ყველაზე ნაკლები ინტენსივობით სი—ე აფიქსები იხმარება. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ამ მორფემებით ნაწარმოები მხოლოდ 297 ერთეულია შეტანილი.

ა. შანიძე წერს: „-ობა სახელებს აწარმოებს ისეთ სახელთა ფუძეებისაგან, რომლებიც საგანს აღნიშნავენ, ხოლო სი—ე აწარმოებს ისეთებისაგან, რომლებიც საგანთა თვისებას ან ნიშანს გამოხატავენ“¹³.

განმარტებით ლექსიკონში შეტანილი სი—ე-აფიქსებიანი განყენებული შინაარსის სახელებიდან მხოლოდ ოციოდეა არსებითის ფუძისაგან ნაწარმოები.

ესენია: სი-ალალ-ე, სი-ბავშვ-ე, სი-ბრძნ-ე; ასევე: სიბებრე, სი-განე, სიგლაზაკე, სივალალე, სივაყვაცე, სილაზათე, სიმახვილე, სიმხეცე, სიყმაწვილე, სიყმე||სიყრმე, სიცხოველე, სიჭაბუკე, სიხალისე და სიჯიქე.

ამ სახელების საწარმოებელ ფუძეთა უმრავლესობა ქართული ძირეული ლექსიკის კუთვნილება არაა („ალალი“, „ვალალი“, „ლაზათი“, „ჭაბუკი“); ხოლო „მახვილი“, „ყმაწვილი“ და „ცხოველი“ წარმომავლობით მიმღობებია.

⁹ ა. მარტიროსოვი, აბსტრაქტულ სახელთა წარმოება..., გვ. 121—127.

¹⁰ არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 238.

¹¹ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვა ტომად, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. I—VIII, 1950—1964.

¹² არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 238.

¹³ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 133.

ენებითი და საშუალო გვარის მიმღეობების დიდი ჯგუფი განყენებული შინაარსის სახელებს აწარმოებს **სი—ე** აფიქსებით. მაგალითად:

სი-მდგრად-ე, სი-მწვავ-ე, სი-მხურვალ-ე, სი-მკრთალ-ე, სი-მთვრალ-ე, სი-მყრალ-ე, სი-მშრალ-ე; ასევე: სიმცხრალე, სიდამპლე, სიმსივნე, სიმპრელე, სიმძლავარე, სიმხიარულე, სიმწუხარე, სიმედგრე, სიმდიდრე, სიგამხდრე, სიმშვენიერე, სიმძლავრე და ა. შ.

უმეტესად კი, როგორც ეს სამეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული, **სი—ე** მორფემებით განყენებული შინაარსის სახელები იწარმოება ზედსართავი სახელების ფუძეთაგან.

მაგალითად:

სი-ადვილ-ე, სი-ბედშავ-ე, სი-ბრიყვ-ე, სი-გლუვ-ე; ასევე: სიგრილ-ე, სიღიადე, სივიწროვე, სილამაზე, სილურჯე, სიმარდე, სიმშვიდე, სიმწვავე, სინათლე, სინაზე, სინოტივე, სირბილე, სისადავე, სისველე, სისაძაგლე, სისულელე, სიყვითლე, სიშავე, სიცივე, სიწვრილე, სიძველე, სიჭკვიანე, სიხაშმე, სიჯეილე და ა. შ.

როგორც აღვნიშნეთ, ძველსავე ქართულში პრეფიქს-სუფიქსიან წარმოებას ცვლის სუფიქსიანი ვარიანტები. თანამედროვე ქართულში კი მკვეთრადაა გამოხატული სუფიქსური წარმოების გაბატონების ტენდენცია. კერძოდ, ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში მხოლოდ ორმოციოდე პრეფიქს-სუფიქსით ნაწარმოებ განყენებული შინაარსის სახელს არ დაეძებნება პარალელური სუფიქსიანი ვარიანტები. გვაქვს:

სითეთრე, სიფითრე, სიმცირე, სისწორე, სიმძაფრე, სიკასკასე, სიკისკასე, სიკვჩიტე, სისქე, სიბრტყე, სიმკვახე, სიკეთე, სიამყარავე, სიმჭლევე, სიგლუვე, სისრულე, სისაწყლე, სიხმელე, სიწრფელე, სითხელე, სიფაფუვე, სიმხდალე, სიფართე, სიმსუქნე, სიმედგრე და ა. შ.

მაგრამ არ დასტურდება:

თეთრობა, ფითრობა, მცირობა, სწორობა, მძაფრობა, კვჩიტობა, ბრტყელობა, მკვახობა, თხელობა და ა. შ.

უმრავლეს შემთხვევაში კი **სი—ე** მორფემებით ნაწარმოებ აბსტრაქტულ სახელებს მოეპოვება სუფიქსიანი ვარიანტები. ეს ვარიანტები სემანტიკურად და ფუნქციურად იდენტურია არის **სი—ე** მაწარმოებლებიანი სახელებისა.

თვალში საცემია, რომ პრეფიქს-სუფიქსურ მაწარმოებელს ძირითადად ენაცვლება **-ობა** სუფიქსი.

მაგალითად:

სიკოხტავე||კოხტაობა, სიმხნევე||მხნეობა, სიბრმავე||ბრმაობა, სიმსუნავე||მსუნავობა, სიღარბაისლე||ღარბაისლობა, სივერავე||ვერაგობა,

სიკვეთავობა, სიქაჩლექაჩლობა, სისულელექსულელობა, სირეგენექრეგვენობა, სისაძაგლექსაძაგლობა, სიღამწვრექღამწვრობა.

ხოლო **სი—ეი—ება** მონაცვლეობის შემთხვევები ძალიან იშვიათია:

სიტხვიერექტხვიერება, სიმხურვალექმხურვალეობა, სიძლიერექძლიერება, სიღონიერექღონიერება და ა. შ.

ამასთან, ამ პარალელურ წყვილთაგან ხშირად სუფიქსური წარმოების ფორმას ეძლევა უპირატესობა. მაგალითად, თანამედროვე მწერლობაში, პრესასა და ზეპირმეტყველებაში უფრო ნეტი სიხშირით იხმარება ფორმები:

ვერაგობა, ამპარტავნობა, მხნეობა, ღამწვრობა, საზიზღრობა, ძლიერება, მშვენიერება, ღონიერება, საძაგლობა, ჭაბუკობა..., ვიღრე შესაბამისი ფუძეებისაგან **სი—ე**თი ნაწარმოები ვარიანტები:

სივერაგე, სიამპარტავნე, სიმხნევე, სისაზიზღრე, სისაძაგლე, სიღონიერე და ა. შ.

ხოლო აბსტრაქტული სახელების — ქალწულობა, თაღლითობა, თავხედობა, ბავშვობა, მალხაზობა, მცონარობა, უგუნურება, თავმდაბლობა, ერთგულება, ქვრივობა ს შესაბამისი პრეფიქს-სუფიქსიანი ვარიანტები კი ძალიან იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს მხატვრულ ლიტერატურაში, ისიც — მხოლოდ გარკვეული სტილური ფუნქციით.

2. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში **-ება** და **-ობა** სუფიქსებით ნაწარმოები უამრავი სახელი გვაქვს. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში შეტანილია **-ება** და **-ობა** სუფიქსიანი 5200-მდე სახელი.

2. 1. **-ება** სუფიქსი თანამედროვე ქართულში უმთავრესად მასდარებს აწარმოებს: **-ება-ა** დაბოლოება მოუდის იმ ნაწარმარ სახელებს, რომელთა შესაბამის ზმნის პირიან ფორმებს დრო-კილოთა პირველ წგუფში აქვთ **-ებ** თემის ნიშანი. რადგანაც **-ებ** სუფიქსიანი მრავალი ზმნა გვაქვს ქართულში, ამიტომ **-ება** სუფიქსიანი მასდარიც მრავალია. განმარტებით ლექსიკონში 2000-მდე **-ება-ა** სუფიქსიანი მასდარია შეტანილი.

2. 2. ნაკლები რაოდენობით გვხვდება **-ება** სუფიქსით ნაწარმოები აბსტრაქტული სახელები: განმარტებით ლექსიკონში შესულია 800-მდე **-ება-სუფიქსიანი** აბსტრაქტული სახელი.

ა. ამათგან 250 განყენებული შინაარსის სახელი ნომლოებისაგანაა ნაწარმოები. სახელდობრ, **-ება** სუფიქსით იწარმოება განყენებული სახელები მიმლოებებისაგან, რომელთაც აფიქსებად აქვთ:

-ილ: მინდობ-ილ-ება, მორჩ-ილ-ება, განხეთქ-ილ-ება;

-ულ: აგებ-ულ-ება, ვაბედ-ულ-ება, შეხედ-ულ-ება;

-არს-ალ: შუქელვ-არ-ება, ბრწყინვ-ალ-ება;

მ-არ: მ-ძულვ-არ-ება, მ-ღელვ-არ-ება, მ-ცხუნვ-არ-ება;

მ-იარ: მ-გლოვ-იარ-ება, მ-სხმო-იარ-ება, მ-ტეხ-იარ-ება;

მ-ურ: მ-სახ-ურ-ება; სა-არ: სა-კუთ-რ-ება, სა-ოც-რ-ება; სა-ო:
სა-ჩინ-ო-ება; უ-არ, უ-ავ, უ-: უ-პოვ-არ-ება, უ-კარ-ება, უ-მეც-
რ-ება; უ-კვდ-ავ-ება; უ-ო: უ-საფრთხ-ო-ება, უ-რწმუნ-ო-ება; -ედ:
ქმ-ედ-ება.

ბ. -ება სუფიქსით განყენებული შინაარსის აბსტრაქტული სახელი
სუბსტანტივებისა და სხვა მეტყველების ნაწილებისაგანაც იწარმოება.
განმარტებით ლექსიკონში 400-მდე ამგვარი აბსტრაქტული სახელია
შეტანილი. ამათგან მხოლოდ 30-მდე აბსტრაქტული სახელია ნაწარ-
მოები მარტივი ფუძისაგან. მარტივფუძიანი არსებითებისაგან ნაწარ-
მოებია ათიოდე აბსტრაქტული სახელი.

მაგალითად:

ამბორება, მანქანება, შნობება, ღვთაება, დროება, გარემოება, სა-
სოება, პაპანაქება, სახება, ფუფუნება, ქალწულება;

ოციოდე აბსტრაქტული სახელი კი ნაწარმოებია ზედსართავისა
და სხვა მეტყველების ნაწილებისაგან:

ფართობება, ამპარტავენება, ორგულება, ერთგულება, ღირწება,
ბოროტება, იწროება, სიტკობება, სურნელება, ნარნარება, ამოება,
სამება, ვაება, ვითარება, თვითება და სხვა.

უმეტესწილად კი -ება სუფიქსით აბსტრაქტული სახელები სახე-
ლის რთული ფუძისაგანაც ნაწარმოები (370). კერძოდ, აბსტრაქტუ-
ლი სახელები -ება სუფიქსით იწარმოება იმ სახელებისაგან, რომელ-
თაც აფიქსებად აქვთ:

-ებურ: თავის-ებურ-ება; -ევან: ნაკლულ-ევან-ება; -ეულ: სნ-ეულ-
ება, გრძნ-ეულ-ება; -იერ: სახ-იერ-ება, თვინ-იერ-ება, ბიწ-იერ-ება;
-ოვან: სახ-ოვან-ება, კლდ-ოვან-ება, ხნ-ოვან-ება; -ოსან: პატი(ვ)-ოსნ-
ება; სა-ო: სა-ზოგად-ო-ება, სა-ჭირ-ო-ება; სი-ო: სი-წრფ-ო-ება;
უ-ო: უ-საზღვრ-ო-ება, უ-მანკ-ო-ება; უ-ურ: უ-წმინდ-ურ-ება,
უ-გუნ-ურ-ება, უძლ-ურ-ება.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში უცხო წარმომავლო-
ბის ყველანაირი სახელისაგან განყენებული შინაარსის სახელი ისევე
იწარმოება, როგორც ჩვეულებრივი ქართული ფორმებისაგან. სახელ-
დობრ, -იზ და -ირ მწარმოებლიანი ნასესხობებისაგან ქართულში
განყენებული შინაარსის სახელები იწარმოება ფუძეზე -ება სუფიქსის
დართვით.

მაგალითები:

ინვენტარ-იზ-ება, დედუც-ირ-ება; ასევე: კონკრეტიზება, მოტორიზება, პასტერიზება, პოპულარიზება, ტერორიზება, ინდუცირება, კვალიფიცირება, ლითოგრაფირება, რედუცირება, ტელეგრაფირება, პროლოცირება და ა. შ.

3. -ობა სუფიქსიც განყენებული შინაარსის სახელებს აწარმოებს თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში როგორც ზმნური, ისე სახელური ფუძეებისაგან. განმარტებით ლექსიკონში 2400-მდე **-ობა** სუფიქსიანი სახელია შეტანილი.

3. I. ამათგან მხოლოდ 200-მდე სახელია მასდარი. კერძოდ, **-ობა** მაწარმოებელი აქვს იმ ნაზმნარ სახელებს, რომელთა შესაბამის ზმნის პირიან ფორმას დრო-კილოთა პირველ ჯგუფში მთულის **-ობ** სუფიქსი. ამ ჯგუფში შედის:

ა. უმთავრესად **თბება** ტიპის თემისნიშანმოწინა ცვლელ ზმნები (70-მდე);

ბ. **თამაშობს, მეფობს** ტიპის ერთპირიანი ზმნები (70-მდე);

გ. მასდართა ჯგუფს ვაკუთვინებთ **-ობა**-სუფიქსიანი განყენებული შინაარსის სახელებს, რომლებსაც აშკარად ნასახელარ-ზმნური ფუძე აქვთ.

შეადარე: კოჭ-ა-ობ-ს — კოჭ-ა-ობა და კოჭ-ი; კენჭ-ა-ობ-ს — კენჭ-ა-ობა და კენჭ-ი; ბუც-ა-ობ-ს ბუც-ა-ობა და ბუც-ი; ბურთ-ა-ობ-ს — ბურთ-ა-ობა და ბურთ-ი; ასევე: კარგაკაცობა, ყოჩაობა, ლექსაობა, ჭირაობა, მიწყერაობა, თევზაობა და ა. შ. (სულ 60-ოდე სახელია).

3.2. თანამედროვე ქართულში **-ობა** სუფიქსი ძირითადად აბსტრაქტულ სახელთა მაწარმოებელია. კერძოდ, განმარტებით ლექსიკონში შეტანილი 2200-მდე აბსტრაქტული სახელი **-ობა** სუფიქსიანია. დიდი წილი ამგვარი ფორმებისა ნაწარმოებია მარტივფუძიანი სახელებისაგან (960).

ა. არსებითებისაგან: ბავშვ-ობა, დედ-ობა, კაც-ობა...

ბ. ზედსართაგებისაგან (400): ბედოვლათ-ობა, წუწყ-ობა...

გ. ნაცვალსახელისაგან (27): იმისთანა-ობა, ვინა-ობა, იმოდენ-ობა...

დ. რიცხვითი სახელისაგან (3): პირველ-ობა, ერთ-ობა.

ე. ზმნიზედისაგან (20): აქა-ობა, ახლო-ობა, ზედა-ობა, სადა-ობა.

ვ. ნაწილაკისაგან (7): ოდენ-ობა, ალბათ-ობა, ჰოარა-ობა.

3.3. აბსტრაქტული სახელები **ობა** სუფიქსით იწარმოება იმ რთულფუძიანი სახელებისაგან, — ძირითადად არსებითებისაგან, რომლებსაც აფიქსებად აქვს:

მე—ე: მე-ურმ-ე-ობა, მე-ჩექმ-ე-ობა, მე-თესლ-ე-ობა, მე-ენ-ე-ობა, მე-ისრ-ობა;

მო—ე: მო-სახლ-ე-ობა, მო-ადგილ-ე-ობა, მო-ნაწილ-ე-ობა, მო-ნადირ-ე-ობა;

უ—: უ-ხილ-ობა, უ-ქეიფ-ობა, უ-ზაფ-ობა;

უ—ურ||უ—ულ: უ-სახ-ურ-ობა, უ-ფერ-ულ-ობა, უ-პირ-ულ-ობა;

-ად: სულ-ად-ობა, პირველ-ად-ობა, ტან-ად-ობა, ჯერ-ად-ობა.

-ელ კახ-ელ-ობა, ფარისევ-ელ-ობა;

-ეულ: ეშმაკ-ეულ-ობა, ნივთ-ეულ-ობა;

-იან: ბიჭ-იან-ობა, ხერხ-იან-ობა;

-იერ: ზეც-იერ-ობა;

-ოვან: გულ-ოვან-ობა;

-ოხან: თოფ-ოხან-ობა, ხმ-ოხან-ობა;

-ულ: პერიოდ-ულ-ობა, პარტი-ულ-ობა, რიტმ-ულ-ობა;

-ურ: დეფექტ-ურ-ობა, სცენ-ურ-ობა, ჰუმან-ურ-ობა;

ნა—არ: ნა-ცოლ-არ-ობა, ნა-სახლ-არ-ობა, ნა-ძირ-ალ-ობა;

სა-: სა-წყლ-ობა, სა-თუ-ობა;

სა—ო: სა-იმედ-ო-ობა, სა-ჯარ-ო-ობა.

3. 4. -ობა სუფიქსით იწარმოება აბსტრაქტული სახელები ნასესხები სახელებისაგან, რომელთა დაბოლოებაცაა:

-ენტ: დეკადენტ-ობა, ინტელიგენტ-ობა;

-ისტ: ანარქისტ-ობა, ტრაქტორისტობა, ეგოისტ-ობა;

-ორ: სუფლიორ-ობა, ფანტაზიორ-ობა, ინიციატორ-ობა;

-ობ: ისტორიკოს-ობა, კათალიკოს-ობა, კრიტიკოს-ობა, თეორეტიკოს-ობა და ა. შ.

3. 5. -ობა სუფიქსით ნაწარმოებია აბსტრაქტული სახელები იმ მიმღებობებისაგან (800), რომლებსაც აფიქსებად აქვთ:

მ-, მ—ავ: მ-ყოფ-ობა, თავმო-მ-წონ-ობა, მო-მ-ხიბლ-ა(ვ)-ობა, მ-პარა(ვ)-ობა, მო-მ-ღურ-ავ-ობა;

მ—ალ: მ-ყვირ-ალ-ობა, მ-წერ-ლ-ობა;

მ—არ-ე: მ-დგომ-არ-ე-ობა, პირ-მ-ღიმ-არ-ობა, მ-ღებ-რ-ობა;

მ—ე: ვა-მ-გ-ე-ობა, მ-ძლ-ე-ობა;

მ—ელ: მ-თხზვ-ელ-ობა, მ-ხილვ-ელ-ობა, მ-ზრუნვ-ელ-ობა, მ-მართვ-ელ-ობა;

მა-: აღ-მა-ვალ-ობა, წინა-მა-სწარ-ობა;

მა—არ: მა-თხოვ-რ-ობა, მა-ხსოვ-რ-ობა, მა-ბეზლ-არ-ობა, მა-ძლ-რ-ობა;

მ—იარ: მ-სხმო-იარ-ობა, მ-გლოვ-იარ-ობა, მ-შობ-იარ-ობა;

მა—ელ: წარმო-მა-დგენ-ლ-ობა, დუბლშე-მა-დგენ-ლ-ობა;
 მა—ურ: მა-ცდ-ურ-ობა;
 მე-: მე-დგე-ობა;
 მე—არ: მე-ძებრ-ობა;
 მე—ე: მე-შვ-ე-ობა, მე-ცადინ-ე-ობა, მე-შურნ-ე-ობა;
 მო—არ: პირ-მო-ცინ-არ-ობა, მო-კიცხ-არ-ობა, მო-ყვ-არ-ობა;
 მო—ე: კაცთ-მო-ძულ-ე-ობა, მო-მსახურ-ე-ობა, მო-წყალ-ე-ობა;
 ნა-: აღ-ნა-გ-ობა, ნა-ყიდ-ობა, ნა-კეთ-ობა, ნა-ცვლ-ობა;
 ნა—არ: ნა-ქნ-არ-ობა, ნა-შოვ-არ-ობა, ნა-ხსოვ-არ-ობა;
 ნა—ურ: ნა-მსახ-ურ-ობა;
 ნა—ევ: გუნება-ნა-ქცევ-ობა, ნა-ჩქარ-ევ-ობა;
 ნა—ულ: ნა-ზრდ-ულ-ობა, ნა-კლ-ულ-ობა, და-ნა-შაულ-ობა;
 ხა-: ღირსშე-სა-ნიშნა-ობა, კეთილ-სა-ნახა-ობა;
 ხა—ო: სა-ბრალ-ო-ობა, თვალ-სა-ჩინ-ო-ობა;
 უ—ავ, უ-: უ-ძრა(ვ)-ობა, უ-მოქმედ-ობა, უ-მზრახ-ობა, უ-რჩ-ობა;
 უ—არ, მი-უ-საფ-არ-ობა, შე-უ-მცდ-არ-ობა, უ-ჩინ-არ-ობა;
 უ—ელ: გა-უ-ზრდ-ელ-ობა, გადა-უ-ხდელ-ობა, და-უ-ზოგველ-ობა;

-ელ: ნებ-ელ-ობა;
 -ილ: ფერმიხდ-ილ-ობა, გან-დევ-ილ-ობა, ჩგ-ილ-ობა;
 -ულ: გაზიდ-ულ-ობა, წახედ-ულ-ობა, ჩაკიდ-ულ-ობა;
 -ად: კვეც-ად-ობა, წველ-ად-ობა, ქმნ-ად-ობა;
 -ით: შემთხვევ-ით-ობა, ქმედ-ით-ობა, შეფარდებ-ით-ობა.

ზემოთ თქმულის შესაბამისად, თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ნაზმნარ და აბსტრაქტულ სახელებში სი—ე, -ება და -ობა სუფიქსების განაწილების ცხრილი ასეთია:

5500 განყენებული შინაარსის სახელისაგან არის ნაწარმოები:

-ება სუფიქსიანი		-ობა სუფიქსიანი		სი-ე აფიქსიანი
სულ	2500	2400		300
ნაზმნარი სახელი	2000	200		—
აბსტრაქტ. სახელი	800	2200		300

ძველი ქართულის ანალოგიურად, თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში სი—ე, -ება და -ობა აფიქსები დაერთვის განყენებულ შინაარსის სახელებს — ნაზმნარ აბსტრაქტულ სახელებს. -ება და

-**ობა** იდენტური ფუნქციისაა და განყენებული შინაარსის სახელებს აწარმოებენ როგორც ზმნური, ისე სახელური ფუძეებისაგან. ამავე დროს მათ საწარმოებლად უმეტესწილად მკაცრად განსაზღვრული თავ-თავიანთი სფერო აქვთ.

სახელდობრ, -**ება** სუფიქსი ძირითადად მასდართა დაბოლოებაა; გვაქვს ამავე სუფიქსით ნაწარმოები აბსტრაქტული სახელებიც, ოღონდ უფრო მცირე რაოდენობით — 2000:850 (5:2). -**ება** სუფიქსით აბსტრაქტული სახელები იწარმოება ძირითადად მიმღეობებისა და სახელის რთული ფუძეებისაგან. -**ება** სუფიქსით განყენებული შინაარსის სახელები იწარმოება:

ა. სახელებისაგან, რომლებსაც აფიქსებად აქვს: -**ებურ**, -**ევან**, -**ეულ**, -**იერ**, -**ოვან**, -**ოსან**, **სა—ო**, **სი—ო**, **უ—ო**, **უ—ურ**, -**იზ**,

ბ. მიმღეობებისაგან, რომლებსაც აფიქსებად აქვს: -**ილ**, -**ულ** -**არ||ად**, **მ—არ**, **მ—იარ**, **მ—ურ**, **სა—ურ**, **სა—ო**, **უ—არ**, **უ—ავ**, **უ—**, **უ—ო**, -**ედ**.

ახალ ქართულში -**ობა** სუფიქსი ძირითადად აბსტრაქტული სახელების ნაწარმოებლად გვევლინება. გვაქვს -**ობა**-სუფიქსიანი მასდარებიც, მაგრამ მცირე რაოდენობით — 2200:200 (11:1). -**ობა** სუფიქსით აბსტრაქტული სახელები იწარმოება ყველა სახის მეტყველების ნაწილებისაგან: ძირითადად არსებითი და ზედსართავი სახელების მარტივი ფუძეებისაგან, ასევე მიმღეობებისა და ნაწარმოები სახელების ფუძეებისაგან.

განყენებული შინაარსის სახელი -**ობა** სუფიქსით იწარმოება:

ა. სახელებისაგან, რომლებსაც აფიქსებად აქვს:

მე—ე, **მო—ე**, **უ—**, **უ—ურ||ულ**, -**ად**, -**ელ**, -**ეულ**, -**იან**, -**იერ**, -**ოვან**, -**ოსან**, -**ულ**, -**ურ**, **ნა—არ**, **სა—**, **სა—ო**, -**ენტ**, -**ისტ**, -**ორ**, -**ოს**.

ბ. მიმღეობებისაგან, რომლებსაც აფიქსებად აქვს:

მ—, **მ—ავ**, **მ—ალ**, **მ—ელ**, **მა—**, **მა—არ**, **მ—იარ**, **მა—ელ**, **მა—ურ**, **მე—**, **მე—არ**, **მე—ე**, **მო—არ**, **მო—ე**, **ნა—**, **ნა—არ**, **ნა—ურ**, **ნა—ევ**, **ნა—ულ**, **სა—**, **სა—ო**, **უ—ავ**, **უ—**, **უ—არ**, **უ—ელ**, -**ილ**, -**ულ**, -**ად**, -**ით**.

როგორც ვხედავთ, **სი—ე**, -**ება** და -**ობა** აფიქსებით ნაწარმოები განყენებული შინაარსის სახელების ძირეული მორფემები მრავალგვარია: საყრდენი ფუძე ხან მარტივია, ხან პრეფიქსულ-სუფიქსური, ხან ოდენპრეფიქსული ან ოდენსუფიქსური. ამგვარი სიტყვების მიუხედავად, განყენებული შინაარსის სახელების ნაწარმოებლებსა და საყრდენ ფუძეს შორის მიმართება უმრავლეს შემთხვევაში უაღრესად მარტივია. განსაკუთრებით განჭკირვალეა თანხმოვანფუძიანი ფორმებისაგან ნაწარმოები განყენებული შინაარსის სახელები.

მაგალითები:

სი-შავ-ე, სი-გრილ-ე, სი-წყნარ-ე, ამბორ-ება, ფუფუნ-ება, ვითარ-ება, სურნელ-ება, ჭაბუკ-ობა, თემ-ობა, კოჭლ-ობა, ყვავილ-ობა, სა-დილ-ობა და ა. შ.

მაინც განყენებული შინაარსის სახელების ფუძეთა სეგმენტაციის დროს დგება ზოგი საკითხი.

4. უქონლობის სახელებისაგან განყენებული შინაარსის სახელების წარმოებისას თავისებურია ძირეული მორფემა. კერძოდ, როგორც ძველ, ისე თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში უქონლობის სახელების მაწარმოებელი აფიქსებია უ—ო ან უ—ურ, ხოლო მიმღებობებისა კი — მხოლოდ უ¹. სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ ისტორიულად ქართულისათვის დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო უქონლობის სახელთა ოდენპრეფიქსული წარმოება¹⁵. ძველი ქართულის წერილობით ძეგლებში შემონახულია ამგვარი წარმოების ნიმუშები, სათანადო მაგალითები გაქვეყნებული სახით ახალ ქართულშიც დაიძებნება: უმსგავსი, ურიცხვი, უჯერი, უმკვილი.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში უარყოფის შინაარსის მიმღებობები ისევ ოდენპრეფიქსული წარმოების წესს მისდევს. მაგალითად: მო-უ-ქნელ-ი, უ-ხრწნელ-ი, უ-ცოდნელ-ი, უ-ქმელ-ი.

სახელებში კი ვაბატონებულია პრეფიქს-სუფიქსური წარმოების ორგვარი ყალიბი: 1. უ—ო: უ-თავ-ო, უ-ბედ-ო, უ-ძილ-ო და 2. უ—ურ: უ-ბედ-ურ-ი, უ-დღე-ურ-ი, უ-ქმ-ურ-ი.

ხოლო როდესაც ამ ფორმათაგან განყენებული შინაარსის სახელები იწარმოება, ნაზმნარი სახელების მსგავსად, სახელებშიც პრეფიქსული წარმოების წესია გატარებული.

მაგალითები:

უ-თმინ-ობა, უ-მორჩილ-ობა, შე-უ-საბამ-ობა, უ-საქმ-ობა, უ-საქციელ-ობა, უ-სურვილ-ობა, უ-ცილ-ობა; შე-უ-ძლ-ობა.

უ-თავ-ობა, უ-ბედ-ობა, უ-ძილ-ობა, უ-იარაღ-ობა, უ-კაც-ობა, უ-ხორც-ობა, უ-ბიწ-ობა, უ-ნიჭ-ობა, უ-ხუსტ-ობა, უ-ტაქტ-ობა, უ-ნამუს-ობა, უ-მეფ-ობა, უ-შედეგ-ობა; ასევე: უენობა, უზადობა, უწესრიგობა, უმადობა, უბედობა, უუნარობა, უფულობა და სხვა.

ეს თავისებურება განყენებული შინაარსის სახელთა სიძველის მიმანიშნებელია.

14 არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 19; ა. შა-ნიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 127, 597.

15 არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 126.

შაშასადამე, თანამედროვე ქართულში, ერთი მხრით, გვაქვს ინოვაციური წარმოების უქონლობის სახელების პრეფიქსულ-აფიქსური ფორმები: უ-თავ-ო, უ-ბიწ-ო და, მეორე მხრით, განყენებული შინაარსის სახელების ფუძეში შესული უქონლობის სახელთა არქაული ოდენპრეფიქსული სახეობები: უ-თავ-ობა, უ-ბიწ-ობა. სინქრონიულ დონეზე ამგვარი შეუსაბამობა უდევს საფუძვლად ისტორიულად სწორი, პარადიგმატული მინიმალური ერთეულიც გამართლებული ოდენპრეფიქსული წარმოების ვარიანტებად პრეფიქსულ-სუფიქსური სახეობათა გაჩენას.

მაგალითად:

უ-ბიწ-ობა||უ-ბიწ-ო-ება, უ-თანხმ-ობა||უ-თანხმ-ო-ება, ასევე: უმსგავსობა||უმსგავსოება, ურჯულობა||ურჯულოება, უსაშიშრობა||უსაშიშროება, უღმერთობა||უღმერთოება, უწესობა||უწესოება.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ამგვარი უ—ო აფიქსებიანი ვარიანტები განყენებული შინაარსის სახელთა საყრდენ ფუძეში ანომალიურია.

უ—ურ აფიქსიანი უქონლობის ფორმებისაგან განყენებული შინაარსის სახელთა წარმოებისას რყევას: საყრდენი ფუძის პრეფიქსული და პრეფიქსულ-სუფიქსური ფორმები ხან სინონიმურ ვარიანტებად გვევლინებიან:

უ-წეს-ობა||უ-წეს-ურ-ება, უ-საქმ-ობა||უ-საქმ-ურ-ობა, უ-ზნე-ობა||უ-ზნე-ურ-ობა, უ-წინდ-ობა||უ-წინდ-ურ-ება.

უფრო ხშირად კი პრეფიქსული და პრეფიქსულ-სუფიქსური წარმოების უქონლობის სახელებიცა და მათგან ნაწარმოები განყენებული შინაარსის ფორმებიც ლექსიკურად სრულიად განსხვავდებიან ერთმეორისაგან.

შეადარე: უ-დაბ-ურ-ე-ბ-ა და უ-დაბ-ობა, უ-ბედ-ურ-ება და უ-ბედ-ობა, უ-გუნ-ურ-ება და უ-გონ-ობა; ასევე: უმეურობა და უყამობა, უმიდურება და უმიდობა და ა. შ.

ამგვარი ლექსიკური პარალელები -ურ სუფიქსის სიტყვაწარმოებითი ფუნქციის გამოვლინებად უნდა ჩაითვალოს.

5. სი—ე, -ება და -ობა აფიქსებით ახალ ფორმათა წარმოებისას ა, ე და ო ხმოვნების გავლენით საწარმოებელ ფუძეში ხდება ფონეტიკური ცვლილებები: კუმშვა, კვეცა, ბგერის ჩართვა, დაკარგვა და ა. შ.

5. 1. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში კუმშვის ერთგვაროვანი წესი არ მოქმედებს: პოტენციურად კუმშვადი სიტყვა ზოგჯერ შეუკუმშავადაც არის წარმოდგენილი ხმოვნით დაწყებული დაბოლოების წინა პოზიციაში. განყენებული შინაარსის სახელების წარ-

მოებისას კი ძირითადად კუმშვის ერთგვაროვანი წესი მოქმედებს: სი—ე, -ება და -ობა სუფიქსების დართვისას -ალ, -ამ, -ან, -არ, (მა—არ, მ—არ, ნა—არ, უ—არ), -ელ (მა—ელ, უ—ელ), -ენ, -ერ, -ემ და -ობ, -ოლ, -ონ, -ორ მარცვლებზე დასრულებული პოტენციურად კუმშვადი სახელური და ნაზმნარი ფუძეები იკუმშება.

მაგალითები უამრავია:

-ალ, მ—ალ: ბალ-ი — ბლ-ობა, მდაბ-ალ-ი, — სი-მდაბლ-ე; ასევე: სიმაართლე, სიმუხთლე, სიმაღლე, სისაწყლე, სიქაჩლე, სიცოცხლე; ალალმართლობა, ანგლობა, ბეითლობა, გენერლობა, გულმართლობა, თავმდაბლობა, დედლობა, დედოფლობა, ღურგლობა, ენაჭარტლობა, ზეინკლობა, კვირაძლობა, მამლობა, მარშლობა, მამულობა, მაჭანკლობა, სულმდაბლობა, ენამრავლობა, მუხთლობა, მხეველობა, პატარძლობა, რძლობა, სარდლობა, სარქლობა, საწყლობა, საზიზღრობა, ქაჩლობა, ყასბობა, წამლობა, წაწლობა, ჯანჯლობა; მწერლობა, შთამომავლობა, მიმავლობა, ქვეწარმავლობა.

-ამ: არ-ამ-ი — არმ-ობა, ვარამ-ი — ვარმობა; ასევე: ვახშმობა, საღმობა, ქათმობა, ჭერმობა.

-ან: ამბარტავ-ან-ი: სი-ამბარტავნ-ე, ამბარტავნ-ობა; ასევე: სიმსივნე, სიმტყუვნე, სინსუქნე; ბატკნობა, გულთმისნობა, დიაკვნობა, თარჯიმნობა, ყაბიტნობა, მგოსნობა, მდივნობა, მისნობა, ნიშნობა, ოჩნობა, საგნობა, ფალაენობა, ყორნობა, ჩოგნობა, ციგნობა, ხულიგნობა, ჯაბნობა.

-ობა, -ება სუფიქსების გავლენით -ოვან და -ოსან-სუფიქსებიანი სახელებიც იკუმშება:

-ოვან: აზრ-ოვან-ი — აზროვნ-ება, ახ-ოვან-ი — ახოვნ-ება; ასევე: ბერწოვნება, გემოვნება, გვაროვნება, გულოვნება, ეროვნება, კეთროვნება, კინოხელოვნება, ლომგულოვნება.

-ოსან: გვირგვინ-ოსან-ი — გვირგვინოსნ-ობა; ასევე თოფოსნობა, მანდილოსნობა, მძლეოსნობა, ნაოსნობა, ნიჩბოსნობა, საქმოსნობა.

-არ: მაგარ-ი — სი-მაგრ-ე, ავდარ-ი — ავდრ-ობა; ასევე: სიმედგრე, სიმდიდრე, სიგამხდრე, სიწამხდრე, სისაზიზღრე, სიმაძღრე, სიფაშრე; ბაზრობა, ბინადრობა, ბობოქრობა, ზამთრობა, კეისრობა, ლაშქრობა, ლაჩრობა, მედგრობა, ნოქრობა, პატიმრობა, საზანდრობა, უმუშევრობა, უტიფრობა, და ა. შ.

მ—არ, მა—არ, ნა—არ, უ—არ: მი-მ-დევე-არ-ი — მიმდევერობა, მა-თხოვრ-ობა, გა-უ-გონ-არ-ი — გაუგონრ-ობა; ასევე: მკედრობა, გულშემატყვიერობა, მომღერლობა, წინამძღვრობა, წევრობა, ქვეგამ-

ხედვრობა, განხედრობა, მეძებრობა, მოყვრობა, მოძღვრობა, მომღერლობა, ნაყრობა, ნაწოვრობა, ნაბიჭვრობა, გაუგებრობა, დაუდევრობა, დაუდევრობა, დაუფიწრობა, მიუსაფრობა, შეუბოვრობა, მხატვრობა, დამწვრობა.

-ელ: საძაგელ-ი — სი-საძაგელ-ე, საძაგლ-ობა; ავმუცელ-ი — ავ-მუცლ-ობა; სიტიტელე, სიშიშვლე, სიფხიზლე, სინათლე, სიყვითლე, სიწითლე, ბოსელ-ი — ბოსლ-ობა; ასევე: სი-დარბაისლ-ე — დარბა-ისლ-ობა; იმერლობა, მასპინძლობა, მგლობა, მეზობლობა, მღვდლობა, რთვლობა, სოფლობა, ფარისევლობა, ფეხშიშვლობა, ფურცლობა, ფშავლობა, ფხიზლობა, ღორნუცლობა.

-დელ: დღევანდლობა.

მა—ელ, მ—ელ, უ—ელ: წარმომადგენლობა, რჯულმდებლობა, შუამღვთმობა, მიწისმზომლობა, თანამშრომლობა, გამცემლობა, თაყვანისმცემლობა, გამომცემლობა ქვემძრომლობა, დაუბანლობა, უთმენლობა, თანადაუთახვევლობა, შეუმჩნევლობა, უბატოცემლობა, გამოუთრკვევლობა, დაურღვევლობა, გაუტეხლობა, მიუღწევლობა, განუყოფლობა, მიუჩვევლობა, შეუცდომლობა, დაუცხრომლობა, გაუწევლობა, ჩაუწერლობა, თავდაუჭერლობა.

-ენ, -ემ, -ელ: რეგვენ-ი — სი-რეგვენ-ე, ბრძენ-ი — სი-ბრძენ-ე, ბრძენ-ობა; ზღვენ-ი — ზღვენ-ობა, ირმობა, კვირაცხოვლობა, ოქრომჭედლობა, ნათლობა, რეგვენობა, ყურძნობა, შენოდნობა, ჩენოდნობა, ძღვნობა.

-ერ: ბებერ-ი — სი-ბებერ-ე, ბებრობა, იწინრობა, იუნკრობა, კავალრობა, მტრობა, მოზვრობა, ოფიცრობა, სწორფრობა, შოფრობა, ხევისბრობა.

-ობ, -ოლ, -ორ: ხობობა, ფოთლობა, ობლობა, კოკრობა.

წარმოდგენილი მავალითები ცხადყოფს: რედუქციის ნორმა ისე თანმიმდევრულადაა გატარებული განყენებული შინაარსის სახელთა საყრდენ ფუძეში, რომ მათი ჩვენება შეიძლება გამოვიყენოთ საკონტროლო საშუალებად თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში სახელთა კუმშვის ერთიანი ნორმის შესამუშავებლად.

კუმშვის საერთო ნორმიდან გადახვევის შემთხვევები მეტისმეტად იშვიათია. სახელდობრ, ზემოთ წარმოდგენილი ჯგუფებიდან რედუქციის საერთო ნორმიდან გადახრის შემთხვევები დასტურდება -ან, -არ, -ამ, -ელ და -ერ მარცვლებზე დასრულებულ სახელებში.

-ან და -ამ მარცვლებზე დასრულებულ სახელებს იშვიათად აქვთ შეუკუმშავი და შეკუმშული ვარიანტები.

მავალითები:

ავანჩავანობა||ავანჩავნობა, გარეგანობა||გარეგნობა, შავგვრემანო-

ბა||შავგვრემნობა, ბუნდოვანება||ბუნდოვნობა, მალაღფარდოვანება||
მალაღფარდოვნობა, ნაკლულოვანება||ნაკლულოვნება, დიდბუნებოვა-
ნება||დიდბუნებოვნობა, მორბენალობა||მორბენლობა, ნაცვამობა||ნაც-
ვამობა, ძუძუნაქამობა||ძუძუნაქამობა, დედინაცვალობა||დედინაცვლობა.

შედარებით მეტია -არ და -ელ მარცვლებზე დასრულებულ სახელ-
თა შეკუმშული და შეუკუმშველი ვარიანტები.

მაგალითები:

თანაბარობა||თანაბრობა, ნასხვისარობა||ნასხვისრობა, უშოვარობა||
უშოვრობა, უცოდინარობა||უცოდინრობა, მახეზლარობა||მახეზლრობა,
მომღერალობა||მომღერლობა, თავმჯდომარეობა||თავმჯდომრობა, დაუ-
ვიწყარობა||დაუვიწყრობა, უტყუარობა||უტყუერობა, უჩინარობა||უჩინ-
რობა, უძინარობა||უძინრობა, უწყინარობა||უწყინრობა.

დიდი წილი ამგვარი ფუძეებისა უცხო წარმომავლობისაა.

მაგალითად:

ახეზარობა||ახეზრობა, ამაგდარობა||ამაგდრობა, ლაზღანდარობა||
ლაზღანდრობა, ამილახვარობა||ამილახვრობა, აჯამობა||აჯამობა, პარტი-
ზანობა||პარტიზნობა;

უდრეკელობა||უდრეკლობა, განუზომელობა||განუზომლობა, უღე-
ველობა||უღეველობა, სასოწარტყვეთელობა||სასოწარტყვეთლობა, ფეხ-
უცმელობა||ფეხუცნლობა, უძღველობა||უძღველობა, ხელმძღვანელო-
ბა||ხელმძღვანელობა, წინამძღომელობა||წინამძღომლობა, უდრეკელობა||
უდრეკელობა.

განყენებული შინაარსის სახელთა წარმოებისას თავისებურებას
გვიჩვენებენ -იერ სუფიქსიანი სახელები. ცნობილია, რომ -იერ-ივ-
ერ¹⁶. განყენებული შინაარსის სახელთა მაწარმოებელი სი-ე და -ობა
აფიქსების გავლენით -იერ სუფიქსისეული ე რედუცირდება, სამაგი-
ეროდ, აღდგება ვ ბგერა.

მაგალითები:

სიმშვენიერე||სიმშვენიერე, სიგანიერე||სიგანიერე, სიღონიერე||სი-
ღონიერე, სინოყიერე||სინოყიერე, უდიერება||უდიერობა, გონიერება||
გონიერობა, ღონიერება||ღონიერობა, წესიერება||წესიერობა, ნოყიერე-
ბა||ნოყიერობა, მაგიერობა||მაგიერობა, ერთყამიერება||ერთყამიერობა.

ამ რიგის ვარიანტთაგან თანამედროვე სალიტერატურო ქართული-
სათვის უფრო ბუნებრივია ურედუქციო ფორმები, ხოლო შეკუმშული

16 არ ნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 90.

სახეობები სალიტერატურო ქართულში აღმოსავლური დიალექტური წრის შემონატანია.

5. 2. კიდევ უფრო მეტი თავისებურებებით ხასიათდება განყენებული შინაარსის სახელები, რომელთა ძირეულ მორფემებად ხმოვან-ფუძიანი ფორმები გვევლინება. კერძოდ, ქართულში, ძველშიც და ახალშიც, ხმოვნით დაწყებული დაბოლოებების დართვისას -ა- და -ე- ფუძიანი საზოგადო სახელები და მიმღობები კვეცის ერთგვარ წესს ემორჩილებიან, ხოლო მათგან განსხვავდებიან -ო- და -უ- ფუძიანი ფორმები: -ა- და -ე-ხმოვნიანი ფუძეკვეცადებია უგამონაკლისოდ, ხოლო -ო- და -უ-ფუძიანები — უკვეცლები¹⁷.

განყენებული შინაარსის სახელთა საყრდენ ფუძეში შესულ -ა- და -ე-ფუძიან საზოგადო სახელებს შორის სხვაობაა: -ა-ფუძიანი სახელები, ჩვეულებრივ, იკვეცება ხმოვნით დაწყებული მაწარმოებლების გავლენით.

მაგალითად:

ახალგაზრდა — ახალგაზრდ-ობა; ასევე: ბზობა, ბიძობა, ბრმობა, დედობა, დობა, ვარიობა, თამადობა, თილისმობა, თუთობა, კალანდობა, ლიტანიობა, მამიდობა, მცხეთობა, რკინობა, ცულისყუობა, ძიძობა, ძმობა, ყმობა, უბარაქობა, უგემობა, უენობა და სხვა მრ.

იშვიათად განყენებული შინაარსის სახელთა მაწარმოებელი აფიქსების წინა პოზიციაში საზოგადო სახელების ე ხმოვანიც იკარგვის.

მაგალითად:

საუზმე — საუზმ-ობა; ასევე: წყალმცირობა, პირმტკიცობა, შეფობა, ერთსახობა, ხელმრუდობა, ფეხმძიმობა, ზერელობა, უძალდონობა.

უმრავლეს შემთხვევებში კი -ე-ფუძიანი სახელები უკვეცელებია:

ხელმოკლე — ხელმოკლე-ობა; ასევე: დღემოკლეობა, ბჭეობა, მზეობა, მნეობა, გვარეობა, მამამტუქეობა, დღე-ღამეობა, ჭკუამოკლეობა, მწდეობა, კლდეობა, მაღალზნეობა, მრავალსახეობა, დღეობა, ძეობა, სიძეობა, სისხლსავსეობა, ხეპრეობა, მაკეობა, მქლეობა, მხნეობა, იგივეობა, უზნეობა, ურძეობა, უტყეობა.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში განსაკუთრებით დიდ ჯგუფს ქმნიან მ-ე, მე-ე და მო-ე მაწარმოებლიანი სახელები. ამ აფიქსებით ნაწარმოები მრავალი პროფესია-ხელობის სახელები და მი-

17 გ. თ თ ფ უ რ ი ა, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში: შრომები, III, თბ., 1979, გვ. 145—170.

მღობები დასტურდება. ამგვარი ფორმების ფუძე განყენებული შინაარსის სახელების მაწარმოებელი აფიქსის გავლენით ზოგჯერ შეკვეცილია.

მაგალითად:

მე-ბარგულ-ე — მე-ბარგულ-ობა; ასევეა: მებატონობა, შეთამბაქობა, მისრობა, მეკობრობა, მემკვიდრობა, მენახირობა, მერიქიფობა, მეუფროსობა, მეუფობა, მეულლობა, მეწისქვილობა, მეჭინბობა, მოენობა, მონადირობა, მოსამსახურობა, მოქალაქობა, მოჯამაგრობა, მოკეთობა, თავმომწონობა, მოცადობა.

მაგრამ თანამედრვე სალიტერატურო ქართულში ამ რიგის სახელების შეკვეცილი ფორმების პარალელურად იხმარება მათი შეუკვეცივლი ვარიანტებიც:

მე-ბარგულ-ობა||მე-ბარგულ-ე-ობა; ასევეა: მებატონობა||მებატონეობა, შეთამბაქობა||შეთამბაქოეობა და ა. შ.

მე—ე და მე—ო მაწარმოებლიანი სახელების შეკვეცილ ვარიანტთა საერთო რიცხვი უმნიშვნელოა ფუძეუკვეცილებთან შედარებით.

მაგალითად:

მე-აბრეშუმ-ე-ობა, მე-ბამბ-ე-ობა; ასევეა: მებაღეობა, მებოსტნეობა, მებრძმედეობა, თანამედროვეობა, მედროშეობა, მეღუქნეობა, მეეზოვეობა, მეეტლეობა, მევახშეობა, მეველეობა, მევენახეობა, მეთევზეობა, მეთესლეობა, მეთვალყურეობა, მეთუთეობა, მეთუნეობა, მეკამეჩეობა, მეკარტოფილეობა, მემიზნეობა, მეპატრონეობა, მეურვეობა, მეფუტკრეობა, მეწისქვილეობა.

მო-ადგილ-ე-ობა, მო-ანგარიშ-ე-ობა; ასევეა: თანამოაზრეობა, მოვალეობა, მოზარეობა, მოთავეობა, მოლარეობა, მომთაბარეობა, მონაცვლეობა, მონაწილეობა, მორიგეობა, მოსამართლეობა, მოსამსახურეობა, მოსახლეობა, მოღალატეობა.

მე-შვ-ე-ობა, შე-მ-ყურ-ე-ობა; ასევეა: მასალათმცოდნეობა, გამძლეობა, ვამწეობა, მდებარეობა, მდგომარეობა, თავმჯდომარეობა.

მო-ახლ-ე-ობა; ასევეა: პირმოთნეობა, მოკეთეობა, მომჭირნეობა, მომხრეობა, მორწმუნეობა, მოსარჩლეობა, მოღვაწეობა, მოცალეობა, მოძალადეობა, მოწყალეობა და სხვა მრავალი.

ა და ე ხმოვანზე ფუძეგათავებულ ნაცვალსახელებს, ზმნისართებსა და ნაწილაკებსაც განყენებული შინაარსის სახელთა წარმოებისას ფუძე არ ეკვეციბათ.

მაგალითები:

ვინაობა, ვილაცაობა, იმისთანაობა, მეობა, რაობა, სხვაობა, ჩვენისთანაობა, შენჩემაობა, აქაობა, ზედაობა, ნელნელაობა, სადაობა, შინაობა, წინაობა, ზეობა, მალეობა, ცალ-ცალკეობა, არაობა, არარაობა, ჰოობა, ჰოარაობა.

5. 3. თანამედროვე ქართულში არის დიდი ჯგუფი -ა-ფუძიანი სახელებისა, რომელთა დაბოლოებაც სიტყვათმწარმოებელი აფიქსია¹⁸. ამ აფიქსის შესახებ ა. შანიძე აღნიშნავს: „ეს მაწარმოებელი ქონების წარმოდგენას გვაძლევს გარკვეული ტიპის სახელებში „წითელ პერანგა ჯალათი...“ ეგვევ მაწარმოებელი გამოყენებულია მსგავსების აღსანიშნავად. მსგავსება შეიძლება იყოს ფერისა, მოყვანილობისა ან სხვა რაღე ნიშნის მიხედვით: ქერ-ა (ქერის ფერი)...“¹⁹

თანამედროვე ქართულში ა სუფიქსით ახალი ლექსიკური ერთეულები იწარმოება როგორც სახელური (კულ-ა, ცხვირ-ა), ისე ზმნური (ჭრიალ-ა, ჩიფჩიფ-ა, ტირი-ა, დოყლაპი-ა) ფუძეებისაგან. ანალოგიური წარმოების ყალიბს იყენებს ე. წ. საბავშვო თამაშობების აღმნიშვნელი სახელები (დაქერ-ა-ობა, ყურთაგლეჯ-ა-ობა). ამ ჯგუფის სახელებს -ა სუფიქსი განყენებული შინაარსის სახელთა მაწარმოებლის წინა პოზიციაში უმეტესად არ ეკვეცებათ.

მაგალითები:

ლაზღანდარ-ა-ობა; ასევე: მუქთახორაობა, მამლაყინწაობა, სალახანაობა, ტარაკუჭაობა, ქარაფშუტაობა, ქვეშქვეშაობა, ყელყელაობა, ჩხირკედელაობა, პამპლაუშაობა; ბარგანაობა, ბაქიაობა, ბუდარაობა, ბუტიაობა, გაიჭერაობა, მანჭიაობა, მასხარაობა, ნაცარქექიაობა, პრანჭიაობა, ტაკიმასხარაობა, ფუნდრუქაობა, ქვაწვიაობა, ქვახარშიაობა, ქვაწურიაობა, ყოყლოჩინაობა, ჩიტირეკიაობა, წუნიაობა, ქორიჯანაობა, ენაჭარტალაობა;

აგანგალოობა, ასკინკილაობა, ბალბალუქაობა, დედავმიშველაობა, თავდგომელაობა, თავწვერაობა, ისნაისნაობა, კუზაკუზაობა, კეკემალულაობა, მეთუშენაობა, ნიშხანიშხაობა, პამპულაობა, ქილიკაობა, ყვაყვაობა, ყურთაზიაობა, ჩადუნაობა, ჩიკორაობა, ძერაკულაობა, ძიძკილაობა.

¹⁸ არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება, ქეგლ, ტ. I, 1950, გვ. 038.

¹⁹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 127.

მაგრამ ამგვარი წარმოების სახელებში -ა'ს მოკვეცის შემთხვევაშიც საკმაოდ ხშირია. ზემოთ დასახელებულ სახელებსაც აქვთ ა-მოკვეცილი ვარიანტები:

ლახლანდარ-ობა, მამლაყინწ-ობა და ა. შ.

ამგვარადგვა შეკვეცილი:

ბაცაც-ა — ბაცაც-ობა, გაიძვერ-ა — გაიძვერ-ობა; ასევე: არამ-ზადობა, აყყობა, გველძაშობა, დოყლაპიობა, ენატანიობა, ვაჭრუკა-ნობა, თვალხუჭუნობა, კოკობზიკობა, კუდაბზიკობა, მუქთაყლაპიობა, მაჩანჩალობა, მაწანწალობა, მარტოხელობა, მატრაკვეცობა, ქალაჩუნობა, პირალიობა, ქალაბიჭობა, ქვებუდანობა, ყვინჩილობა, ყოყლო-ჩინობა, ცრუბენტელობა, ცალფეხობა, ცალთვალობა, ცალხელობა, ცა-ციობა, კაციქანიობა, ენამტანიობა, წინამასწარობა, მახეზღარობა, ბა-ქიობა, მატყუარობა.

საინალიზო სახელთა ძირითადი ლექსიკური მნიშვნელობა დაკავშირებულია -ა მაწარმოებელთან, ამიტომ ამგვარ სახელთა ფუძეუკვეცელობა არის ბუნებრივი როგორც მარტივ, ისე ნაწარმოებ ფორმებში.

5. 4. ხმოვანფუძიანი სახელებისაგან სი—ე აფიქსებით განყენებული შინაარსის სახელთა წარმოებისას უფრო მეტი სიჭრელეა:

ა) ზოგჯერ -ა-ფუძიან სახელებს სი—ე მაწარმოებლის გავლენით მოეკვეცება ძირეული ხმოვანი.

მაგალითად:

წმიდა — სი-წმიდ-ე; სიტურფე, სიყმე, სიყრმე, სიღრმე.

ბ) უფრო ხშირად კი -ა-ფუძიანები, ისე როგორც -ო- და -უ-ფუძიანი სახელები, ფუძეუკვეცელებად გვევლინებიან. ამგვარ შემთხვევებში მაწარმოებელი აფიქსის წინა პოზიციაში ფუძისეული -ა'ს, -ო'ს ან -უ'ს შემდეგ თავს იჩენს ვ ბგერა.

მაგალითად:

სი-ანკარა-ე-ე, სი-აშკარა-ე-ე, სი-ბრმა-ე-ე, სი-კობტა-ე-ე, სი-სადა-ე-ე, სი-სუფთა-ე-ე, სი-პატარა-ე-ე, სი-ღრმა-ე-ე, სი-ცოტა-ე-ე. ასევეა: სიახლოვე, სივიწროვე, სიმარტოვე, სიმყუდროვე, სიმჭიდრო-ვე, სიფართოვე, სიუცხოვე, სიგლუვე.

მხოლოდ ორიოდე აბსტრაქტული სახელი გვაქვს სალიტერატურო ქართულში უფრო ვარიანტით: სი-ყრუ-ე, სი-ცრუ-ე. ნოტიო ფუძისა-გან ნაწარმოები აბსტრაქტული სახელიც ვინიანი ვარიანტითაა გავრ-ცელებული თანამედროვე ქართულში: სი-ნოტი-ე-ე. ცხადია აქ ხმო-ვანთა შორის ო→გ.

როგორც მაგალითები ცხადყოფს, ა-, ო- და უ- ხმოვნიანი ფუ-ძეებისაგან ერთნაირად იწარმოება განყენებული შინაარსის სახელები

(-ფუძიანების შესახებ იხ. მომდევნო პუნქტი). აფიქსისეული ხმოვნისწინა პოზიციაში ყველგან აღმოჩნდა ვ ბგერა. სამეცნიერო ლიტერატურაში ვლუ-ს შემცველი ფორმების შესახებ გამოთქმულია აზრი, რომ ვინი სახელურ ან ზმნურ ფუძეებში სხვადასხვაგვარი წარმომავლობისა შეიძლება იყოს: 1. ფორმითა წარმოებისას გარკვეულ ფონეტიკურ გარეწოში ან ფუძის აბსოლუტურ ბოლოში ის დაკარგულია და ზოგჯერ ნაწარმოებ ფორმებში აღდგება და 2. ვინის გაჩენა არ არის გამოირიცხული გარკვეულ ფონეტიკურ გარემოში²⁰.

ზემოთ წარმოდგენილ მაგალითებში ვინი რომ ფონეტიკურ ნიადაგზე განვითარებულად მივიჩნიოთ, როგორღა აეხსნათ -ა-ფუძიანი სახელების — „ბრმა“, „პატარა“, „ღრმა“ — უკვეცელობა განყენებული შინაარსის სახელთა ფუძეში. ყურადღებას იქცევს ის, რომ -ო- და -უ-ფუძიანი სახელებისაგან განყენებული შინაარსის სახელების წარმოებისას დასაშვებია მათი უვინო ვარიანტებიც: სიახლოე, სივიწროე, სიგლუე... ხოლო სი-კოხტ-ა-ე||სი-კოხტ-ე, სი-სად-ა-ე||სი-სად-ე, სი-ცოტა-ე||სი-ცოტ-ე ვარიანტები კი აშკარად ხელოვნურია.

სავარაუდოა, -ა-ფუძიან სახელებში ვინი ფუძისეულია. მართლაც, საანალიზო სახელების შესაბამისი ნასახელარი ზმნების პირიან ფორმებში ყველგან ჩანს იგი.

შეადარე: ა-აშკარავ-ებ-ს — სი-აშკარავ-ე, ა-ბრმავ-ებ-ს — სი-ბრმავ-ე, ა-კოხტავ-ებ-ს — სი-კოხტავ-ე, ა-ღრმავ-ებ-ს — სი-ღრმავ-ე, და: ა-ყრუ-ებ-ს — სი-ყრუ-ე, ა-ცრუ-ებ-ს — სი-ცრუ-ე.

ცხადია, ამ ტიპის განყენებული შინაარსის სახელები საყრდენ ფუძედ ზმნურ ფორმებს იყენებენ და ვინიც ზმნური წარმომავლობისაა.

ამგვარივე წარმომავლობისა ჩანს ვინი -ო- და -უ-ფუძიან სახელებშიც.

შეადარე: ა-ახლოვ-ებ-ს — სი-ახლოვ-ე; ა-ფართოვ-ებ-ს — სი-ფართოვ-ე, ა-ვიწროვ-ებ-ს — სი-ვიწროვ-ე, ა-გლუვ-ებ-ს — სი-გლუვ-ე.

5. 5. შედარებით ბუნდოვანია დამოკიდებულება -ფუძიანი სახელების ფუძესა და შესაბამის აბსტრაქტიზებულ სახელებს შორის.

---

²⁰ არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 88, 93; ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 130, 148, 412—413; შ. ძიძიგური, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საერთო საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზანურში: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, I, თბ., 1946, გვ. 19—33.

შეადარე: მღარე — სიმღარე, მკვახე — სიმკვახე, მლაშე — სიმლაშე, მტკიცე — სიმტკიცე, მქისე — სიმქისე, მღვრიე — სიმღვრიე, მყიფე — სიმყიფე, მჩაბე — სიმჩაბე, მცირე — სიმცირე, მძალე — სიმძალე, მძიმე — სიმძიმე, მწარე — სიმწარე, მწვანე — სიმწვანე, მჭლე — სიმჭლე, მჭიდე — სიმჭიდე, მხნე — სიმხნე.

ზემოთ წარმოდგენილი ოპოზიცია ცხადყოფს, რომ ამგვარი დაყოფა — სი-მღარ-ე, სი-მკვახ-ე — სინქრონიულ დონეზე არასწორია. ასეთი დაყოფაც — სი-მღარე, სი-მკვახე — გაუმართლებელია, თუ გავითვალისწინებთ სი-ე-თი ნაწარმოები სახელების პარადიგმატულ მიმართებებს: ოდენბრეფიქსული სი- მაწარმოებელი სხვაგვარ — ა-, -ო, -უ ან თანხმოვანფუძიან სახელებში არ დასტურდება.

ეს სახელები უძველესი ქართული ლექსიკის კუთვნილებია.

მე-ე აფიქსებს გამოყოფენ სახელებში მ-ღვრი-ე, მ-ძიმ-ე, მ-ხნ-ე, მ-წიფ-ე²¹.

ზოგჯერ განყენებული შინაარსის -ე-ფუძიანი სახელების ფონეტიკური ვარიანტები აქაც (ისე როგორც -ა, -ო და -უ-ფუძიანების შემთხვევაში) წარმოაჩენს ხოლმე საყრდენი ფუძის თავდაპირველ სახეს.

მაგალითად:

სიმჭლე||სი-მჭლე-ე, სიმჭიდე||სი-მჭიდე-ე, სიმხნე||სიმხნე-ე.

შეადარე: ა-მხნე-ე-ბ-ს — სი-მხნე-ე, ა-მჭლე-ე-ბ-ს — სი-მჭლე-ე-ე.

„სავარაუდოა, სიტყვების — „მღვრიე“, „მძიმე“, „მხნე“, „მწიფე“ და „მჭლე“, „მჭიდე“ — ანალოგიურად ფორმებიც — „მღარე“, „მკვახე“, „მლაშე“, „მტკიცე“, „მქისე“, „მყიფე“, „მჩაბე“, „მცირე“, „მძალე“, „მწარე“ და „მწვანე“ — ნაზმნარი სახელებია: მათ ფუძეშიც მე-ე (ვ) მიმღეობური წარმომავლობისაა, მაგრამ განყენებული შინაარსის სახელთა პარადიგმატულ მიმართებებში მიმღეობისეული -ე- დაბოლოება გადააზრიანდა, როგორც განყენებული შინაარსის მაწარმოებელი აფიქსის შემადგენელი ნაწილი: *მ-ხნ-ე-ე — *სი-მხნე-ე-ე — სი-მხნ-ე.

5. 6. -ო და -უ ხმოვნით გათავებული საზოგადო სახელები, როგორც, საერთოდ, განყენებული შინაარსის სახელთა წარმოების დროსაც — უკვეცლებია.

²¹ ა. რ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 62, 66, 155.

მაგალითად

ანაოცება, გარეოცება, დროცება, მყუდროცება, საზოგადოცება, სათნო-
ცება, სამღვდელოცება, საიდუმლოცება, სარწმუნოცება, საწუთროცება, სა-
ჭიროცება, საშიშროცება, სითბოცება, სიტკბოცება, შნოცება.

ბუობა, ქსუობა, შლუობა, ცრუობა, ძერაბუობა, უთუობა.

თუ -**ო**-ხმოვნიათ ფუძეებისაგან განყენებული შინაარსის სახელი
-**ობა** სუფიქსით იწარმოება, მაშინ ნაწარმოებ ფუძეში თავს იყრის
ორი **ო**.

აღლო-ობა, არბო-ობა; ასევეა ეჩობა, ვიწროობა, კალოობა, კერ-
ძობა, მარტობა, მჭიდროობა, უდროობა, უთოობა, უსაზრდოობა,
უსარჩობა, უსასობა, შიოობა, ხუროობა; ახლოობა, კერძობა,
თვალსაჩინოობა, საბრალოობა, საიმედოობა, სასაცილოობა, საჯარო-
ობა, საუკუნოობა.

6. ზემოთ წარმოდგენილი მასალის ანალიზისას მრავალგზის დაი-
სვა განყენებული შინაარსის მწარმოებელი სუფიქსების მონაცვლეო-
ბის საკითხი. როგორც უკვე ითქვა, თანამედროვე ქართულში სახე-
ლებში -**ება**||-**ობა**ს მონაცვლეობის ფაქტები ზმნის პირიან ფორმებში
-**ება**||-**ობ** თემის ნიშანთა მონაცვლეობასთან კავშირში უნდა განვიხი-
ლოთ.

-**ება**||-**ობ** და -**ება**||**ობა** სუფიქსთა თავისუფალი მონაცვლეობა დას-
ტურდება შემდეგი სახის ზმნებსა და სახელებში.

1. წარმოიშვება||წარმოიშობა, იფლვება||იფლობა, იხრჩვება||იხრ-
ჩობა, ეკვრება||ეკრობა.

2. აზროვნებს||აზროვნობს, ერთგულებს||ერთგულობს.

3. კისკისებს||კისკისობს, ცახცახებს||ცახცახობს, ფამფალებს||ფამ-
ფალობს, დუღღუნებს||დუღღუნობს, ქირქილებს||ქირქილობს, ჯაჯღან-
ებს||ჯაჯღანობს, ტრიალებს||ტრიალობს, ფრთხილებს||ფრთხილობს,
დგაფუნებს||დგაფუნობს, კანკალებს||კანკალობს, ყიალებს||ყიალობს,
ბოგინებს||ბოგინობს, ბორიალებს||ბორიალობს, ბაკუნებს||ბაკუნობს.

4. აძლებს||აძლობს.

5. მოქმედებს||მოქმედობს, შეიგრძნებს||შეიგრძნობს, იწყებს||იწყ-
ყობს.

6. აპირებს||აპირობს, აწებს||აწობს, ასწრებს||ასწრობს.

7. დასახელებულ ზმნათა შესაბამის მიმღებებში: ჩაწებილი||ჩა-
წობილი, მოსწრებული||მოსწრობილი, დაწყებული||დაწყობილი, ჩაფ-
ლობილი||ჩაფლული, დახრჩობილი||დამხრჩვალი, დათრობილი||დამთვ-
რალი.

8. -ელ, -იერ, -ოვან, -ოსან, უ—ო, უ—ურ, უ—ულ სუფიქსიან სახელებში: ბედნიერება||ბედნიერობა, ქვეყნიერება||ქვეყნიერობა, სახიერება||სახიერობა, წესიერება||წესიერობა; ბუნდოვანება||ბუნდოვნობა, უსიანოვნება||უსიამოვნობა, წლოვანება||წლოვანობა, ხმოვანება||ხმოვანობა; სხივოსნება||სხივოსნობა, პატიოსნება||პატიოსნობა; უწმინდურება||უწმინდურობა, უძლურება||უძლურობა, უბედურება||უბედურობა.

9. -ილ და -ულ სუფიქსიან მიმღებებში: შეხედულება||შეხედულობა, შეთქმულება||შეთქმულობა, აგებულება||აგებულობა, გარყვნილება||გარყვნილობა, უკმაყოფილება||უკმაყოფილობა, უხერხულება||უხერხულობა, სრულყოფილება||სრულყოფილობა, გამოხატულება||გამოხატულობა.

ჩამოთვლილ ზმნებსა და სახელებში -ებ||ობ და -ება||ობა სუფიქსების მონაცვლეობა ქართულ ენაში მოქმედი სხვადასხვა კანონზომიერებით აიხსნება.

პირველი ჯგუფის (წარმოიშვება||წარმოიშობა, იფლვება||იფლობა და ა. შ.) ზმნებში -ება||ობა სუფიქსთა თავისუფალი მონაცვლეობა ცხადყოფს, რომ არა მარტო ძველში, თანამედროვე ქართულშიც ცოცხალი, მოქმედი ფონეტიკური პროცესია -ვ-ებ→ობ. თანამედროვე ქართულ მწერლობაში და ზეპირ მეტყველებაში შეიძლება შეგვხვდეს დასახელებულ ზმნათა -ვებ სუფიქსიანი სახეობები:

თუ დავიხსრავებ, ღვინომ დამხაროს (ა. კალანდ.). მეცნიერის თვალწინ წარმოიშვებოან, იზრდებაან რაღაც წარმონაქმნები („კომ.“). ენა წარმოიშვება მხოლოდ სხვა ადამიანებთან ურთიერთობის მოთხოვნილებიდან („სახ. გან.“).

მომდევნო მეორე და მესამე ჯგუფის ზმნებში (აზროვნებს||აზროვნობს, კისკივებს||კისკისობს, ცახცახებს||ცახცახობს...) ²². -ებ||-ობ თემის ნიშნების მონაცვლეობას სხვაგვარი საფუძველი აქვს.

ქართულში სახელისაგან ზმნის ფორმათა წარმოების გავრცელებული ყალიბებია: 1. სტატიკურ ზმნათა წარმოების ყალიბი: თავი — თავობ-ს კაცი — კაც-ობ-ს, ქალი — ქალ-ობ-ს. გულ-ი — გულ-ოენ-ობ-ს და 2. დინამიკურ ზმნათა წარმოების ყალიბი (ა—ებ): ა-თავ-ებ-ს, ა-კაც-ებ-ს, ა-ქალ-ებ-ს. ცხადია, აზროვნ-ობ-ს, კისკის-ობ-ს, ცახცახ-ობ-ს, ტრიალ-ობ-ს... ფორმები ნასახელარი, ერთპირიანი სტატიკური ზმნებია და წარმოების მიხედვით ისევე მართებული და სწორი, რო-

²² მართალია, „ფამფალი“, „კაქალი“, „კისკისი“, „ტრიალი“ და სხვ. ე. წ. პირვანდელი მასდარებიც, მაგრამ გრამატიკული თვალსაზრისით ისეთივე სახელებია, როგორც „კაცი“, „ქალი“ და ა. შ.

გორც „თავობს“, „კაცობს“, „ქალობს“, „გულოვნობს“ ზმნებია. ამით აიხსნება, რომ XIX საუკ. ქართულ მწერლობაში ამ ზმნათა -ობ თემის ნიშნიანი ფორმები იყო ძირითადად გავრცელებული, ამგვარივე ფორმები აქა-იქ თანამედროვე ლიტერატურაშიც გამოჩნდება ხოლმე. მაგალითები:

ამ ნდობის მოსაბოგებლად ისე კანონების ცოდნა არ არის საჭირო, როგორც ცოდნა ხალხის აზროვნობისა (ილია). აზროვნობას აღარავისთვის ეცალა (ალ. ყაზბეგი). თქვენს ყრმას არ გავესწება აზროვნობა (ი. გოგობ.). ის კაცი... ასე ფიქრობდა და აზროვნობდა (კ. ლომთ.). საღამოს ჟამი, ვაზროვნობ ფიზიკურად (ვ. გაფრ.); თითქო სანთელი შემოიტანეს ჩემს აზროვნობაში (შ. დად.); ამაღაც ერთგულობდა ბასილი კეისარს (ვ. ვაშ.); რას გერჩის ესა და ეს კაცი, სულ შენზე რომ ქირქილობსო („ლიტ. საქ.“); ქების ღირსია კომკავშირელი ახალგაზრდების შრომითი თავდადება, რომლებიც მუყაითად ტრიალობენ ვენახებსა და ბაღებში („ახ. ცხოვრ.“); ჩიტუნები ფრთხილობდნენ („ქართ. გრამატი“. II კლ. სახ.); დგაფუნობდა ნაღები ნისლასი (ცისკ“).

მაგრამ სალიტერატურო ქართულში სახელებისაგან „თავი“, „კაცი“, „აზროვანი“, „ცახცახი“... მეორე ყალიბის დინამიკური ზმნებიც იწარმოება ა—ებ, ი—ებ, უ—ებ, ე—ებ ყალიბით.

ვინაიდან საზოგადოდ სტატიკურ ზმნებს მხოლოდ დრო-კილოთა I ჯგუფის აწმყოს ფორმები მოეპოვება და, ბუნებრივია, მათი გამოყენების არცე შემოფარგლულია, ხოლო დინამიკური ზმნების ფუძეთა სისტემა მრავალრიცხოვანია და დრო-კილოთა თერთმეტზე ფორმა სრულად იწარმოებათ: ცხადია, დასახელებულ ზმნათა -ებ-იანი ფორმები მეტად მრავალრიცხოვანია, -ობ-იანი კი ძლიერ შეზღუდულია. საფიქრებელია, ამან შეუწყო ხელი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში დასახელებულ ზმნათა -ებ-იანი ვარიანტების გავრცელებას, ხოლო -ობ-იანი ფორმების არალიტერატურულად კვალიფიკაციას. ამ ზმნებში -ობ—ებ სუფიქსთა ამგვარ შენაცვლებას კიდევ სხვა ფაქტორიც უნდა უწყობდეს ხელს:

ქართულში, ერთი მხრით, გვაქვს ამგვარი შესაბამისობა: თავი, კაცი, ქალი, აზრი, გულოვანი, ძალოვანი — 1) თავობს, კაცობს, ქალობს, აზრობს, გულოვნობს, ძალოვნობს და 2) ათავებს, აკაცებს, აქალებს, ააზრებს, აგულოვნებს, და მეორე მხრით: აზროვანი, კისკისი, ერთგული, ცახცახი, ბორიალი — 1) აზროვნობს|აზროვნებს, კისკისობს|კისკისებს, ერთგულობს|ერთგულებს, ცახცახობს|ცახცახებს, ბორიალებს|ბორიალობს და 2) ააზროვნებს, აკისკისებს, აერთგულებს, აცახცახებს, აბორიალებს.

სავარაუდოა, რომ მეორე რიგის ზმნებში -ობ სუფიქსის -ებ-ით შეცვლას ხელი შეუწყო ამავე ფუძისაგან ნაწარმოები დინამიკური

ზმნების -ებ-იანი ფორმების სიმრავლემ. მაგრამ იგივე ფაქტორი ხომ ძალაშია პირველი რივის მაგალითებისათვისაც? რატომ არა გვაქვს „კაცებს“, „თავეებს“, „ქალებს“... ისევე, როგორც გვაქვს „ზროვნებს“, „ცახცახებს“, „ერთგულებს“, „კისკისებს“ და ა. შ.?

აჲ, ჯერ ერთი, მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს საწარმოებელი ფუძის აღნაგობას: -ებ და -ობ მონაცვლეობა უმეტესწილად ერთზე მეტ-მარცვლიან ფუძეებშია დადასტურებული. მეორეც, შესაძლოა, ამ შემთხვევაში თავი იჩინა იმ სხვაობამ, რომელიც არსებობს საგნის აღმნიშვნელ არსებითსა და მოქმედების აღმნიშვნელ სახელებს, ე. ი. პირველად მასდარებს შორის. კერძოდ, „კისკისობს“, „ცახცახობს“, „ბორიალობს“ და ა. შ. რიგის ზმნები — „ცახცახებს“, „იცახცახებს“, „უცახცახებს“, „აკისკისებს“, „იკისკისებს“, „ეკისკისებს“... და „აბორიალებს“, „იბორიალებს“... ფუძეთა სისტემის გვერდით მთლიანად ზმნურ სემანტიკას იძენს და იზრდილება მათი სიახლოვე სახელებთან, რაც ხელს უწყობს ამ ფორმათა შორის სხვაობის ნიველირებას, რის გამოც „ცახცახობს“ → „ცახცახებს“²³. ხოლო „თავობს“, „კაცობს“, „ქალობს“, „გულოვნობს“, „ძალოვნობს“ ზმნებს სემანტიკურად უფრო მჭიდრო კავშირი აქვთ სახელებთან: „თა(ვ)ობა“, „კაცობა“, „ქალობა“, „გულოვნობა“, „ძალოვნობა“ და ა. შ., ვიდრე „ათავეებს“, „აკაცებს“, „აქალებს“ და ა. შ. ზმნებთან. ამის შესახებ ა. შანიძე მიუთითებს: „მხეცობა“ საწყისია „მხეცობ“-ს ზმნისა, რომელიც თავისთავად ნასახელარი ზმნაა (ნაწარმოებია „მხეც“-ისაგან), მაგრამ „მხეცობა“ პირველ წყაროსთან („მხეც“ სახელთან) უფრო ახლო დგას, ვიდრე მისგან ნაწარმოებთან („მხეცობს“ ზმნასთან)²⁴, რაც განსაზღვრავს -ობ სუფიქსის სიმყარეს ანგვარ ზმნებში.

ზემოთ მივუთითეთ, რომ -ებ||-ობ წარმომავლობით პოზიციური ვარიანტებია, მაგრამ შემდეგ რიგ შემთხვევებში სახელური და ზმნური ფუძეების აღნაგობა გაბუნდოვანდა, რიგ შემთხვევაში კი ამ აფიქსებით ნაწარმოებ ფორმებს შორის არსებული სემანტიკური სხვაობა დაიზრდილა; რის გამოც ქართულში, როგორც ძველში, ისე ახალში, მომრავლდა -ებ||-ობ-იანი ვარიანტები, რომელთა მონაცვლეობის საფუძვლის დაქებნა კირს. ასე, მაგალითად, რა საფუძველზე გაჩნდა აპირებს||აპირობს, აწებს||აწობს, ასწრებს||ასწრობს თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, გადაჭრით რაიმეს თქმა ძნელია, თუმცა ამ

²³ ხოლო „ზროვნობს→ზროვნებს“ მონაცვლეობის საფუძველი შეიძლება იყოს ამ სახელის ფუძის ასეთი რეინტერპრეტაცია: ა-ზროვნ-ობ-ს, შემდეგ, ა-ებ ყალიბის ანალოგიით, →ზროვნებს.

²⁴ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, 1953, გვ. 131, § 166.

ვარიანტთაგან -ებ-თემისნიშნის ფორმათა პირველადობა ეჭვს არ იწვევს, რადგან, ჯერ ერთი, ეს ფორმები აკეთებს, აშენებს დინამიკური, მოქმედებითი გვარის ზმნების ანალოგიურია და რადიკალურად განსხვავდებიან ათბობს, აღნობს ტიპის ზმნათაგან. მეორეც, ამ ზმნათა დრო-კილოს ფორმები წარმოაჩენს ამ ზმნებთან -ებ თემის ნიშნის პირველადობას.

მაგალითად:

აპირებს||აპირობს, უპირებს||უპირობს, მაგრამ: იპირებს, ჰპირდება, დაუპირებია; დაეპირებინოს, დაუპირებინებია — და არა: იპირობს, ჰპირდობა, დაუპირობია და ა. შ. ასევე: ასწრებს||ასწრობს, ისწრებს||ისწრობს, მაგრამ: დაუსწრებინებია (და არა: დაუსწრობინებია);

მესამე, ამ ზმნათა და შესაბამის ნაზმნარ სახელთა -ობ-იანი ვარიანტები (აპირობს, აწობს, ასწორებს; ჩაწობილი, მოსწორება) უმთავრესად აღმოსავლური დიალექტური წრიდან გამოსული მწერლების ნაწერებშია დადასტურებული.

მაგალითად:

ასეც აპირობდა (შ. არავც.); ლაპარაკსაც აპირობდა (აღ. ყაზბ.); რას აპირობ; რას ფიქრობ (მც. ვაბ.); კარგად ქმევას უპირობენ ბალები მამალს (ვაჟა); კრება უპირობდა ვდაყენებას თვით კთალიკოსს მიქელს (ი. ვოგებ.); ჰაჯი-ჩალაბი რაღაცას გვიპირობს (ნ. ლომ.); მაშინ რაღას უპირობს (ილია); ვერავენ ასწრობდა (აღია); მწვემსები საქონლის გატყავებას ვეღარ ასწრობდენ (ვაჟა); ვინც დაასწრობს მყვარის ხმის გაგონებას, ის დასძლევის (ვ. ბარს.); ეს დამოკიდებულება მშვენივრად და ცხოვლად არის გამოთქმული ერთ ჩვენ დროების... მოსწრობილ შეღარებაში (ილია); სადღეგრძელოში თამადას ასწრობდა [მდივანი] (ს. შანშ.); დაქანდა საბრალო ამბაკო, ვეღარ ასწრობს ნამჯის და ბზის ვადაწვეას (ს. შანშ.); ფრთას აწობდა დიაციცმელში (კ. გამს.); კაცო, ვერ გაგვიათ, წალეკას გვიპირობენ (ს. შანშ.); კაცი თუ ქორწილში დაეწრობა, თავიდან აქვს ეშხი (ბ. ჩხ.); ჩააწობდენ და სჩრიდნენ ხელშია (ო. ჩხ.); გამოგლეჯდნენ და ჩააწობდნენ (ო. ჩხ.); არც აპირობდნენ, რომ შემოსჭროდნენ (ო. ჩხ.).

ამიტომ სალიტერატურო ქართულში ამ ზმნათა -ობ-იანი სახეობები და მათი შესაბამისი ნაზმნარი სახელები კვალიფიცირებულია, როგორც -ებ-იან ფორმათა დიალექტური ვარიანტები.

საანალიზო მასალის მე-7 მე-8 და მე-9 ჯგუფებში გაერთიანებული წყვილებიდან „მოსწრობილი“, „ჩაწობილი“, „დაწყობილი“ (გაკვეთილი), „ბედნიერობა“, „წესიერობა“, „წლოვანობა“, „ხნოვანობა“, „შეთქმულობა“, „აგებულობა“ და ა. შ. -ობა-სუფიქსიანი ვარიანტები ძირითადად აღმოსავლური დიალექტური წრიდან გამოსული

ქართველების მეტყველებასა და მწერლების ნაწერებშია დადასტურებული.

აქა-იქ ამ რიგის მაგალითები დღევანდელ სალიტერატურო ქართულშიც განიხილდება ხოლმე.

მაგალითად:

ვისიმ იცის რამინის გატაცების წუთიერობა („მშობლ. ლიტ.“); ახალი ტექნიკისა და მოწყობილობის რაციონალური გამოყენების შედეგად შრომისაყოფიერება გაზრდილ იქნა 141 პროცენტით („წინსვლა“); შექმნილი უხერხულობა გამოასწორა („ციხკ.“); ჩემი გულისათვის დედასაც ნუ აყენებ უხერხულობაში („კომ.“); წელანდელივით უხერხულობას აღარ გრძნობდა („ციხკ.“); ყოველი მათი შეხვედრა უსიამოვნობით მთავრდებოდა („ციხკ.“); ჭერ ერთი, ეს უბატიო სიზარბადა („კომ.“); მერე თავისი უძლურობით გაფორებული სატბენი... ბარბაციან წამოდებოდა ფეხზე და მუქარას მოჰყვებოდა („ხომლ.“); თან მოაყოლა უსათუთესი განცდა უბედურობით შეძრწუნებულისა (ო. ჩხ.); წიგნში დასტამბულმა მოთხრობებმა ძლიერ მომხიბლა აზრის სიღრმით, მხატვრული სრულყოფილობით („სოფლ. ცხოვრ.“); ხორცს ასხავენ პარტიის წინასწარდასახულ ობიექტს („საქ. აგიტ.“); გაბედულობით გააპრიტიკა ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკა საქართველოში („მშობლ. ლიტ.“); წინდახედულობა და აუჩქარებლობა გამოიჩინა ტარიელმა („მშობლ. ლიტ.“); ვინ იცის რთვ გათავადებოდა კაპასი ქალის თავაშეგებულობა („თბილ.“).

ხაზგასმული სიტყვები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში დიალექტური წრიდან შემონატანად ითვლება. მაგრამ ზოგჯერ საანალიზო წყვილების წევრთა შორის შეინიშნება სემანტიკური სხვაობაც.

ძველსავე ქართულში შეინიშნულია, რომ ზოგჯერ -ებ||-ობ და -ება||-ობა-სუფიქსიან სახელთა წყვილები სხვადასხვა მნიშვნელობას იძენენ. ახალ ქართულშიც აქა-იქ შეინიშნება -ებ||ობ და -ება||-ობა სუფიქსებით ერთი და იმავე ფუძისაგან ნაწარმოებ ფორმებს შორის სემანტიკური სხვაობა. ასე, მაგალითად, თანამედროვე ქართულში მეჩვეუფში წარმოდგენილი ზმნები და მათი შესაბამისი -ება||-ობა სუფიქსიანი სახელებიც ხშირად სინონიმურ ვარიანტებად გვევლინებიან და თავისუფლად ენაცვლებიან ერთმანეთს. მაგრამ ასევე თვალსაჩინოა ზოგჯერ მათ შორის სემანტიკური სხვაობაც.

მაგალითად:

დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები ძირითადად შეთანხმებული მოქმედებდნენ ოსმალეთის აგრესიის წინააღმდეგ („საქ. ისტ. ნარკვ.“); საინტენსივობა არტილერია უშუალოდ ქალაქის მახლობლად მოქმედობს („თბილ.“).

ორივე წინადადებაში მოქმედებს—მოქმედობს ზმნები ერთბირიანებია, მაგრამ -ებ-სუფიქსიანი ვარიანტი აშკარად აქტიურ შინაარსს, რაც ობიექტზე ზემოქმედებას გულისხმობს (=მოქმედებს მასზე),

ხოლო **-ობ-**იანი ვარიანტი პასიური შინაარსისაა: მოქმედობს არა ვინმეზე, არამედ თავისთვის (=საქმიანობს).

შინაარსობრივად ამგვარივე სხვაობაა ამ ფორმათა შორის: „შეიგრძნებს“ (რაღაცას) — „შეიგრძნობს“ (=იგრძნობს).

წარმომავლობით **იწყებს|იწყობს** ზმნებიც სინონიმური ვარიანტები უნდა იყოს. ამ ზმნების დრო-კილოს ფორმათა შედარება ადასტურებს მათ ისტორიულ იგივეობას: იწყებს, დაიწყებს, მაგრამ: დაიწყო, დაუწყია, დაეწყო; იწყობს, დაიწყობს, მაგრამ: დაიწყო, დაიწყოს, დაუწყვია, დაეწყო, დაეწყოს.

III სერიის I თურმეთობითში წარმოიჩინილი ვ და კახურ დიალექტში დადასტურებული **დავიწყები**, დაიწყევი²⁵ ფორმები ცხადყოფს, რომ ამ ზმნის ფუძე უძველეს ქართულში ლაბიალური ვინის შემცველი იყო და ისტორიულად „იწყობ“ ვარიანტის **-ობ** მონდინარეობს **-ვებ-**ისაგან.

თანმიდროვე სალიტერატურო ქართულში კი ეს ზმნები ცალცალკე ლექსიკური ერთეულებია და კონტექსტი განსაზღვრავს, რომელი მათგანი უნდა ავირჩიოთ.

შინაარსობრივი სხვაობა რიგ შემთხვევებში **-ება||-ობა** სუფიქსებით ნაწარმოებ აბსტრაქტულ სახელთა შორისაც დასტურდება. ასე, მაგალითად, მე-8 და მე-9 ჯგუფებში წარმოდგენილ ვარიანტთაგან სემანტიკური სხვაობა შეინიშნება ამ წყვილებს შორის: ბედნიერება — ბედნიერობა, პატიოსნება — პატიოსნობა, უწმინდურება — უწმინდურობა, უბედურება — უბედურობა, შეხედულება — შეხედულობა, აგებულება — აგებულობა, გარყვნილება — გარყვნილობა, უკმაყოფილება — უკმაყოფილობა.

ამავე რიგში შედის ზემოთ დასახელებული ზმნების შესაბამისი სახელები: მოქმედება — მოქმედობა და შეგრძნება — შეგრძნობა.

ცხადია, ცალკე აღებული ეს წყვილები ერთი ლექსემის ვარიანტებია და ყოველი მათგანი ცალკე ლექსიკურ ერთეულად ვერ ჩაითვლება, მაგრამ ამ წყვილთა შორის სემანტიკური განსხვავება საკმაოდ ხელშესახები გახდება, თუ მათ გარკვეულ კონტექსტებში მოვაქცევთ.

მაგალითად, თუ დასახელებულ ფორმებს პირიან ზმნათა რიგში განვიხილავთ, მაშინ აუცილებლად ამ წყვილთაგან **-ება-**სუფიქსიან ვარიანტს ავირჩევთ: აბედნიერებს — ბედნიერება, აუბედურებს — უბედურება, აპატიოსნებს — პატიოსნება, აშეხედავს — შეხედულება, აგებს — აგებულება, რყვნის — გარყვნილება და ა. შ.

ხოლო თუ მათ სახელების რიგში მოვაქცევთ, ცხადია, -ობა-სუფიქსიან ფორმებს ვინმართ: ბედნიერი კაცი — ბედნიერობა კაცისა, პატიოსანი — პატიოსნობა, უბედური — უბედურობა, გარეგნობა კაცისა — შეხედულობა, აგებულობა კაცისა, გარყვნილი კაცი — გარყვნილობა კაცისა და ა. შ.

ცხადია, „უბედურება||უბედურობა“ წყვილთაგან -ება-სუფიქსიანი ზმნურ შინაარსთანაა მჭიდრო კავშირში, ხოლო -ობა-იანი — სახელთან. ეს გასაგებია, რადგან, თუმცა წარმომავლობითა და თანამედროვე ქართული ენის ჩვენებითაც ეს სუფიქსები პოზიციური ვარიანტებია, მაგრამ იმ ფაქტს მაინც გადაშფყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება, რომ 1) ამ ფორმანტთაგან პირველადია -ებ, 2) ზმნის ფორმათა წარმოებაში მას ყოველთვის აქტიური როლი ეკისრება, 3) -ება||-ობა სუფიქსები ისტორიულად, პირველ ყოვლისა, მასდარების მაწარმოებელი პოზიციური ვარიანტები იყო და 4) მათ შემდეგ დაეკისრათ აბსტრაქტულ სახელთა მაწარმოებელთა ფუნქცია.

ძველსავე ქართულში იყო ორი სუფიქსი — პირვანდელი -ება და მეორეული -ობა, ორი ფუნქციით: პირვანდელი — მასდარის მაწარმოებლისა და მეორეული — აბსტრაქტულ სახელთა მაწარმოებლის ფუნქციით. ვინაიდან ქართული ენა აგლუტინაციურია და ყოველ სუფიქსს აქ თითო ფუნქცია აქვს, ამ შემთხვევაშიც გაჩნდა ტენდენცია, ერთ სუფიქსს ერთი ფუნქცია ეკისრა. ამიტომ თანამედროვე ქართულში ერთი ფუძისაგან -ება და პარალელურად -ობა სუფიქსებით ნაწარმოებ სახელებში -ობა სუფიქსი აბსტრაქტული სახელების მაწარმოებელ აფიქსად იქნა გააზრებული, ხოლო თავდაპირველი ფუნქცია მის პირვანდელ სახეობას შერჩა. ამგვარი კვალიფიკაცია ზემოთ წარმოდგენილი წყვილების მაწარმოებლებისა გასაგებს ხდის, რატომ ახლავს -ება სუფიქსით ნაწარმოებ სახელებს ზმნური ელფერი და მნიშვნელობა, ხოლო -ობა სუფიქსიანებს — სახელური.

-ებ||-ობ და -ება||-ობა წყვილთაგან პირველის პირველადობისა და მეორის მეორეულობის ფაქტით არის შეპირობებული ის კვალიფიკაცია, რომელიც ეძლევა თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში -ებ||-ობ და -ება||-ობა-სუფიქსიან ვარიანტებს. სახელდობრ, ზემოთ წარმოდგენილი ჯგუფების გაანალიზებისას აღმოჩნდა, რომ ქართულში დადასტურებულ წყვილ ვარიანტთაგან წარმომავლობითა და წარმოების თვალსაზრისით რიგ შემთხვევებში -ებ და -ება-სუფიქსიანი ფორმებია გრამატიკულად სწორი და მართებული (ჯგ. 6, 7), სხვა შემთხვევებში კი — -ობ და -ობა-სუფიქსიანი სახეობები (ჯგ. 2, 3), მაგრამ თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ყოველთვის ცალ-

მხრივად წყდება საკითხი: -ებ და ება-სუფიქსიანი ფორმებია ყოველ-
თვის მიჩნეული ლიტერატურულად სწორად, ხოლო მათი -ობ და -ობა-
სუფიქსიანი ვარიანტები უარყოფილია.

-ებ||-ობ და -ება||-ობა სუფიქსების მხოლოდ ამგვარი კვალიფიკაცი-
ით შეიძლება აიხსნას თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში „აძ-
ლებს“ და „უძლებს“ ფორმების ვაგრცელება.

XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში ამ ზმნის -ობ-იანი ვარი-
ანტები იყო ძირითადი.

მაგალითები:

მე მოკრიალე ცა ვერ გამაძღობს (თ. რაზ.); ვისაც არ უჭირს, მას გააძ-
ღობს (ილია); ხარბის თვალის პატრონს ვერა გააძღობს რაო (დ. შაჩხ.); მუ-
შა ჭიანჭველები (მატლებს) გააძღობენ (ი. გოგ.); იმ ღორმუცელებს რა დააძ-
ღობთ (თ. რაზ.); სულ ბურთივით დარგვალელები მოუღის საქონელი [ცეცოს],
ისე დააძღობს ხოლმე (ს. მაგალი); მამული რომ კუჭს ვერ გაგვიძღობს,
მაგაზე კი დარწმუნდი (ალ ყაზბ.); ის ჩვენ დამშეულ კუჭს ვერ გაგვიძღობს
(ილია); არ გამომაძღობს მშიერსა (ვაჟა); გულს მხოლოდ შავი მიწა გააძ-
ღობს (ვ. ბარნ.); ღრუბელს ზღვის წყალი გააძღობს (გ. ლეონ.); ცხენებს
დავაძღობ, დეისგენებ (ბ. ჩხ.); აივან-აგარაკს გამართავ, ჯიბეს გაიძღობ
(„თბილ.“).

ეს ზმნა არის დინამიკური, ე. წ. უნიშნო ვნებითი გვარის თბება ტი-
პისა²⁵, (ღმრ.: ვათბობ, ვათბე, გამითბია — ვაძლობ, ვაძლე, გამიძლია
და: ვთბები, ვავთბი (ძველი: განვტეფ), ვავმთბარვარ — ვძლები, ვავ-
ძელ, ვავმძლარვარ, რომლებსთვისაც 2-3-პირიან მოქმედებითი გვარის
ფორმებში -ობ-სუფიქსიანი დაბოლოება არის ამოსავალი. მიუხედა-
ვად ამისა, თანამედროვე ქართულში სწორ, ლიტერატურულ სახეობად
მიჩნეულია ამ ზმნის -ებ-სუფიქსიანი ფორმები.

²⁵ ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა, თბ., 1953, გვ. 473—4; ქ. ლომ-
თათიძე, თბება ტიპის ზმნათა ისტორიისათვის ქართულში: იკე IV, 1953, გვ.
75—81; თ. გამყრელიძე, გ. მაკავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუ-
ტი ქართველურ ენებში, გვ. 274.